

СВАВІЛЬНІ ЗАТРИМАННЯ, КАТУВАННЯ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

2014–2021

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна

Зміст

I.	Резюме	1
II.	Термінологія	4
III.	Методологія.....	4
IV.	Нормативно-правова база.....	5
V.	Контекст.....	7
VI.	Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку урядових акторів.....	8
	A. Масштаби тримання під вартою, пов'язаного з конфліктом.....	9
	B. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження.....	10
	C. Порушники.....	11
	D. Місця свавільного тримання під вартою	12
VII.	Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою, тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку озброєних груп та інших акторів на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».....	13
	A. Масштаби тримання під вартою, пов'язаного з конфліктом.....	14
	B. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження.....	15
	C. Порушники.....	17
	D. Місця тримання під вартою	17
VIII.	Відповідальність.....	18
	A. Державні розслідування.....	19
	B. Розслідування на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».....	21
	C. Правовий захист та відшкодування шкоди, завданої жертвам.....	21
IX.	Висновки та рекомендації	22
	A. Верховній Раді України:	22
	B. Уряду України:.....	22
	C. Самопроголошеним «республікам»:.....	23
	D. Міжнародній спільноті:.....	23
	Додаток I. Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку урядових акторів у Харківському СБУ в 2014-2016 роках.....	24
	Додаток II. Свавільні затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку озброєних груп в місці тримання «Ізоляція» в Донецьку в 2014-2021 роках	41

I. Резюме

1. У цій тематичній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) розглядаються: 1) масштаби тримання під вартою в контексті збройного конфлікту на сході України урядовими акторами, а також озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеною «Донецькою народною республікою» і самопроголошеною «Луганською народною республікою»¹ у період з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2021 року; 2) поширеність і форми свавільних затримань, пов'язаних із конфліктом, включно з таємним триманням під вартою і триманням під вартою без зв'язку із зовнішнім світом; 3) поширеність і форми катувань і жорстокого поводження, пов'язаних із конфліктом, включаючи сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом; і 4) відповідальність за ці порушення, включно з засобами правового захисту та відшкодуванням завданої шкоди жертвам. У доповіді також викладені два показові приклади свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження, пов'язаних із конфліктом: один – в Управлінні Служби безпеки України в Харківській області (Додаток I), другий – в місці тримання під вартою «Ізоляція» в Донецьку, який контролюється озброєними групами (Додаток II). Випадки свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна, окупованих Російською Федерацією², що мали місце після окупації і все ще продовжуються, виходять за рамки цієї доповіді. Ці випадки були висвітлені у періодичних доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні і тематичних доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Криму, а також у доповідях Генерального секретаря ООН щодо ситуації з правами людини в Криму.³

2. Доповідь базується на висновках Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПЛУ)⁴ і покликана сприяти викориненню наявних практик свавільного затримання, катування і жорстокого поводження, пов'язаних із конфліктом; запобігати подібним порушенням прав людини в майбутньому; стимулювати подальші зусилля щодо притягнення винних до відповідальності і забезпечення жертв засобами правового захисту та відшкодування завданої шкоди.

3. За оцінками УВКПЛ, загальна кількість випадків затримання у зв'язку з конфліктом в Україні з 14 квітня 2014 року по 30 квітня 2021 року становить від 7900 до 8700 (при цьому чоловіки становлять приблизно 85 відсотків, а жінки – 15 відсотків): 3600-4000 – урядовими акторами і 4300-4700 – озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». Ці числа охоплюють осіб, які брали участь в бойових діях, а також цивільних осіб, затриманих за реальну або ймовірну підтримку супротивних сил або просто за їхню антиукраїнську або проукраїнську позицію, а також інших осіб, затриманих у прямому або побічному зв'язку з конфліктом.

¹ Далі окремо «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка» або разом – самопроголошені «республіки».

² Далі – Крим.

³ Наприклад, доповідь Генерального Секретаря ООН про ситуацію з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна, 2021, A/HRC/47/58, пп. 11-14.

⁴ ММПЛУ була розміщена 14 березня 2014 року на запрошення Уряду України для «здійснення моніторингу ситуації з правами людини в країні з особливою увагою на Автономну Республіку Крим, східні і південні регіони України, а також подання регулярних, точних і публічних доповідей Верховному комісару про становище у галузі прав людини та проблеми, а також ризики, що виникають». Згідно з мандатом ММПЛУ також «вносить рекомендації відповідним органам влади України щодо конкретних подальших дій, ООН і міжнародному співтовариству стосовно дій щодо вирішення проблем у галузі прав людини, запобігання порушенням прав людини та зниження ризиків, що виникають».

4. За оцінками УВКПЛ, близько 60 відсотків випадків затримань, пов'язаних із конфліктом, відбулися протягом перших двох років конфлікту, в 2014 і 2015 роках: приблизно 2000 затримань урядовими акторами та близько 3000 затримань озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». З 2016 до 2021 року щорічна кількість випадків тримання під вартою, пов'язаних із конфліктом, істотно зменшилася як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», складаючи в середньому кілька сотень на рік.

5. За оцінками УВКПЛ, близько 60 відсотків всіх пов'язаних із конфліктом випадків тримання під вартою з боку урядових акторів у період з 2014 до 2021 року (приблизно 2300), були свавільними, і більшість з них відбулися на початку конфлікту (2014-2015 роки). Ці свавільні затримання часто не відповідали жодним правовим процедурам, що порушувало всі процесуальні права затриманих, і часто включали утримання осіб у неофіційних місцях тримання під вартою, зокрема таємні тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, протягом короткого або тривалого періоду часу. Такі тримання під вартою здійснювалися переважно у приміщеннях СБУ, таких як в Краматорську, Маріуполі та Харкові, а також в інших місцях, зокрема військових базах у аеропортах Краматорська і Маріуполя.

6. З 2016 року поширеність свавільних затримань, пов'язаних із конфліктом, з боку урядових акторів істотно зменшилася. З кінця 2016 року УВКПЛ не зафіксувала подальшої практики тривалого утримання затриманих у зв'язку з конфліктом у неофіційних місцях тримання під вартою. Тривалість свавільних затримань у зв'язку з конфліктом, задокументованих УВКПЛ, зазвичай становила кілька днів, які затримані проводили часто в орендованих квартирах, готельних номерах або аналогічних місцях, після чого їхні затримання оформлялися офіційно, а їх самих переводили в офіційні ізолятори тимчасового тримання (ІТТ) або слідчі ізолятори (СІЗО).

7. Щодо випадків тримання під вартою, пов'язаних із конфліктом, з боку озброєних груп та інших акторів на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», то на перших етапах конфлікту їм бракувало будь-якої спільності з правовою процедурою, тоді як з 2015 року спостерігається більш оформлений підхід із запровадженням «адміністративного арешту» (на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою»), і «превентивного затримання» (на території, яка контролюється «Луганською народною республікою»). У 532 задокументованих випадках затримань, пов'язаних із конфліктом, УВКПЛ зазначило відсутність належних процедур адміністративного затримання або відсутність дотримання гарантій справедливого судового розгляду у кримінальних «справах» та виявило, що в переважній більшості цих випадків мало місце свавільне затримання. Станом на квітень 2021 року свавільні тримання під вартою залишалися повсякденним явищем на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».

8. У 2014 році та на початку 2015 року різні озброєні групи використовували для утримання затриманих понад 50 імпровізованих місць тримання під вартою (часто узагальнено звали «підвалами»), але поступово цю практику було припинено, і затримані в зв'язку з конфліктом трималися в обмеженій кількості спеціально відведених місць. У деяких з цих установ, як-от у приміщеннях «міністерств державної безпеки» («мдб») в Донецьку і Луганську і місці тримання під вартою «Ізоляція» в Донецьку, катування і жорстоке поводження практикувалися систематично.

9. Проаналізувавши понад 1300 випадків затримань, пов'язаних з конфліктом, УВКПЛ виявило сильну кореляцію між свавільними затриманнями, пов'язаними з конфліктом, і катуваннями і жорстоким поводженням як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками». У задокументованих УВКПЛ випадках, що відносяться до початкових етапів конфлікту, 2014 і 2015

років, затримані особи часто піддавалися катуванню і жорсткому поводженню (74 відсотки з тих осіб, які були затримані урядовими акторами, та 82,2 і 85,7 відсотки з осіб, які були затримані на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», і на території, яка контролюється «Луганською народною республікою», відповідно). Умови тримання під вартою осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, також часто були незадовільними, що могло становити нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження. Часто їх утримували в імпровізованих місцях тримання під вартою, наприклад у підвалах, гаражах, промислових будівлях, транспортних засобах та відкритих ямах. Після 2016 року кількість випадків катування або жорстокого поводження у разі свавільного затримання зменшилася по обидва боки лінії зіткнення.

10. За оцінками УВКПЛ, загальна кількість осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, які стали жертвами катувань і жорстокого поводження, з 2014 по 2021 рік становить близько 4000 (приблизно 3400 чоловіків і приблизно 600 жінок), включно з приблизно 340 жертвами сексуального насильства (190-230 чоловіків і 120-140 жінок): приблизно 1500 осіб, які постраждали від урядових акторів, і близько 2500 осіб, які постраждали від озброєних груп та інших акторів на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками».

11. Як на території, яку контролює Уряд, так і на території, яку контролюють самопроголошені «республіки», катування і жорстоке поводження, в тому числі сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, застосовувалися для отримання зізнань або інформації, або, щоб іншим чином змусити затриманих співпрацювати, а також у каральних цілях, для приниження і залякування, вимагання грошей і майна.

12. По обидва боки лінії зіткнення застосовувалися такі методи катувань і жорстокого поводження, як побиття, сухе та мокре удушення, удари електричним струмом, сексуальне насильство проти чоловіків та жінок (як-от згвалтування, примусове оголення, насильницькі дії щодо статевих органів), катування положенням, позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету, ізоляція, імітація страти, тривале застосування наручників, надягання мішка на голову, та погрози смертю чи подальшим катуванням, сексуальним насильством або завданням шкоди сім'ї.

13. Серед урядових акторів найчастіше порушником, який здійснював свавільне затримання, катування і жорстоке поводження, була Служба безпеки України (СБУ), яка відігравала значну координуючу роль в антитерористичній операції і відповідала за розслідування злочинів тероризму. На початкових етапах конфлікту добровольчі батальйони також були серед постійних порушників.

14. На території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», головними порушниками, які вчиняли свавільні затримання, катування і жорстоке поводження, на початкових етапах конфлікту були різні озброєні групи, а в подальшому – «міністерства державної безпеки».

15. З 2014 року УВКПЛ користувалося безперешкодним доступом до офіційних місць тримання під вартою на території, яка контролюється Урядом. Брак доступу незалежних міжнародних спостерігачів за дотриманням прав людини до неофіційних місць тримання під вартою, що існували упродовж 2014-2016 років на території, яка контролюється Урядом, і брак конфіденційного доступу до місць тримання під вартою і затриманих на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», протягом усього періоду конфлікту, позбавляли жертв додаткового захисту.

16. Право на ефективний засіб правового захисту порушувалося неефективністю розслідувань тверджень про свавільні затримання, катування і жорстоке поводження, включно з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом. Кількість осіб, притягнутих до відповідальності за ці порушення, невелика в порівнянні з оціночною кількістю порушень і свідчить про переважну безкарність порушників. Аналогічно, право жертв на відшкодування завданої шкоди, що передбачає компенсацію і реабілітацію, зокрема медичну

та психологічну допомогу і доступ до юридичних і соціальних послуг, здебільшого залишається нереалізованим.

II. Термінологія

17. Для цілей цієї доповіді «затримання або тримання під вартою, пов'язане з конфліктом» означає обмеження волі в контексті збройного конфлікту на сході України. Воно охоплює тримання під вартою осіб, які брали участь в бойових діях у Донецькій і Луганській областях, тримання під вартою цивільних осіб за реальну або ймовірну підтримку супротивних сил або просто за їхню антиукраїнську або проукраїнську позицію, а також інші випадки тримання під вартою, прямо або побічно пов'язані з конфліктом.⁵

18. «Тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом» відбувається, коли затриманій особі не дозволяються будь-які контакти із зовнішнім світом.⁶ «Таємне тримання під вартою» стосується тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, коли суб'єкт, що здійснює затримання, відмовляється підтвердити, заперечує або активно приховує сам факт тримання під вартою, або відмовляється надати, або активно приховує інформацію про долю або місцеперебування затриманого.⁷

19. «Сексуальне насильство в умовах конфлікту», охоплює зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусову вагітність, примус до абортів, примусову стерилізацію, примусовий шлюб і будь-які інші співставні за ступенем тяжкості форми сексуального насильства стосовно жінок, чоловіків, дівчаток чи хлопчиків, що прямо або опосередковано пов'язані з конфліктом.⁸ Цей термін також охоплює торгівлю людьми з метою сексуального насильства та/або сексуальної експлуатації, коли така торгівля здійснюється в ситуаціях конфлікту.

III. Методологія

20. Ця доповідь базується на понад 1 300 окремих випадків затримань, пов'язаних з конфліктом, включно з таємним триманням під вартою і триманням під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, а також катувань і жорстокого поводження, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, скоєних урядовими акторами, а також озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», задокументованих УВКПЛ у період із 2014 до 2021 рік. Інформація була зібрана під час виїздів на місця, відвідувань місць тримання під вартою та інтерв'ю з жертвами і свідками порушень прав людини, а також з родичами жертв та їхніми адвокатами, представниками Уряду, членами громадянського суспільства та іншими співрозмовниками. Інформація для доповіді також отримувалася через аналіз судових документів, офіційних звітів, відомостей із відкритих джерел та інших відповідних матеріалів.

21. Оцінка кількості випадків затримань, пов'язаних з конфліктом, ґрунтується на офіційній інформації українських правоохоронних органів; публічній інформації різних органів самопроголошених «республік», інформації, отриманій за результатами зустрічей ММПЛУ, доповідях правозахисних громадських організацій, та інших надійних і достовірних джерелах.

⁵ Див. приклади у виносці 45 нижче.

⁶ Спільне дослідження світової практики щодо таємного тримання під вартою в умовах боротьби з тероризмом підготовлене Спеціальним доповідачем з питання про просування і захист прав людини і основних свобод в умовах боротьби з тероризмом, Спеціальним доповідачем з питання про катування та інші види жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Робочою групою зі свавільних затримань, і Робочою групою з питань насильницьких або недобровільних зникнень (далі – «Спільне дослідження»), A/HRC/13/42, п. 8.

⁷ Там само.

⁸ Доповідь Генерального секретаря ООН про сексуальне насильство в умовах конфлікту, 30 березня 2021, S/2021/312, п. 5.

22. Дані про кількість порушень прав людини в контексті затримань та позбавлення волі, пов'язаних з конфліктом, повинні розглядатися в світлі кількох обмежуючих факторів: обмеженого доступу ММПЛУ до осіб, з якими можна було б провести інтерв'ю в 2014 і 2015 роках, відсутності конфіденційного доступу ММПЛУ до осіб, яких тримають під вартою на території самопроголошених «республік», а також суттєвих затримок у часі між моментом порушення прав людини і моментом його документування. Крім того, починаючи з березня 2020 року, обмеження, пов'язані з COVID-19 обмежували можливості ММПЛУ інтерв'ювати жертв і свідків, а також взаємодіяти з іншими співрозмовниками.

23. Висновки УВКПЛ ґрунтуються на перевірених інформації, зібраній із первинних та вторинних джерел, які були оцінені як надійні та достовірні. Висновки включаються до доповіді за умови, що дотримано стандарт доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав вважати», а саме тоді, коли, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний розсудливий спостерігач мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, і коли робляться правові висновки, що ці факти відповідають усім елементам складу порушення. УВКПЛ отримує та перевіряє інформацію різними способами відповідно до своєї методології та ґрунтує висновки на окремих перевірених випадках.

24. Інформація в цій доповіді використовується на підставі інформованої згоди всіх джерел щодо її використання, а також оцінки УВКПЛ ризику шкоди, яку може заподіяти таке використання.

IV. Нормативно-правова база

25. УВКПЛ проаналізувало фактичні події, викладені в цій доповіді, в світлі відповідних норм і стандартів міжнародного права прав людини⁹, міжнародного гуманітарного права¹⁰ та міжнародного кримінального права¹¹.

26. Хоча озброєні групи та інші недержавні актори не можуть стати учасниками міжнародних договорів з прав людини, прийнято вважати, що якщо вони здійснюють квазідержавні функції і контроль над певною територією, вони повинні дотримуватися стандартів прав людини, коли їхні дії впливають на права людини тих осіб, які перебувають під їхнім контролем.¹²

⁹ Статус ратифікації Україною договорів у галузі прав людини можна подивитися на сайті: tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=183&Lang=EN.

¹⁰ У ситуаціях збройного конфлікту сторони конфлікту зобов'язані дотримуватися відповідних норм міжнародного гуманітарного права, як звичаєвого, так і договірного характеру: чотирьох Женевських конвенцій 1949 року і двох Додаткових протоколів 1977 року до них, а також звичаєвого міжнародного гуманітарного права (загальна стаття 3 Женевських конвенцій і правила 87-138 і 140 звичаєвого міжнародного гуманітарного права особливо дотичні до порушень, розглянутих у цій доповіді). Норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права були визначені Міжнародним комітетом Червоного Хреста в томі I (норми) його дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права (Cambridge University Press 2005) і доступні за адресою: ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1.

¹¹ Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду в 2000 році. 8 вересня 2015 року, згідно зі статтею 12 (3) Римського статуту, Уряд України визнав юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо ймовірних злочинів, вчинених на її території з 20 лютого 2014 року без кінцевої дати. У 2016 році парламент України ухвалив поправки до Конституції України, які дозволяють ратифікувати Римський статут; ці поправки набрали чинності в 2018 році. Станом на 30 квітня 2021 року Римський статут не був ратифікований Україною.

¹² Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій у Сирійській Арабській Республіці дійшла висновку, що «щонайменше правозахисні зобов'язання, що носять характер імперативних норм міжнародного права (jus cogens), пов'язують держави, окремих осіб і колективні недержавні формування, включаючи озброєні групи. Для дій, що порушують норми jus cogens, як-от катування або насильницькі зникнення, виправдань бути не може». (A/HRC/19/69, п. 106). Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо

27. Затримання є свавільним, якщо обмеження свободи відбувається поза рамками визнаних державою законів або міжнародних стандартів.¹³ «Свавільність» затримання означає недоречність, несправедливість, брак передбачуваності та належної правової процедури, а також відсутність розумності, необхідності і пропорційності.¹⁴

28. Свавільне затримання заборонено міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом.¹⁵ Тримання під вартою з міркувань безпеки (іноді зване адміністративним арештом), що допускається й регулюється міжнародним гуманітарним правом, у принципі не є свавільним.¹⁶ Тривале тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом може призводити до катування та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання і може саме по собі бути різновидом такого поводження.¹⁷ Таємне тримання під вартою є несумісним із міжнародним правом прав людини і міжнародним гуманітарним правом. Воно є багатовимірним порушенням прав людини, яке не може бути виправдане за жодних обставин.¹⁸

29. Заборона катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є абсолютною, і відступ від неї не допускається¹⁹, ані в умовах війни або її загрози, ані внутрішньої політичної нестабільності або будь-якого іншого надзвичайного стану.²⁰ Міжнародне гуманітарне право забороняє катування як в міжнародному, так і в неміжнародному збройному конфлікті.²¹ Відповідно до Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду, катування і жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження за певних обставин може кваліфікуватися як воєнний злочин або злочин проти людяності.²²

жінок вважає, що «[...] коли озброєна група з ідентифікованою політичною структурою здійснює значний контроль над територією і населенням, недержавні суб'єкти зобов'язані дотримуватися міжнародних прав людини» («Рекомендація загального порядку № 30, 2013). Рада Безпеки ООН нагадала всім сторонам конфлікту в Демократичній Республіці Конго «[...] що вони повинні дотримуватися міжнародних гуманітарних стандартів і забезпечувати повагу прав людини в контрольованих ними секторах» і зазначив, що «КОД-Гома повинно покласти край всім порушенням прав людини і безкарності у всіх районах, що знаходяться під його контролем» (заява Голови Ради, S/PRST/2002/22(2002)).

¹³ Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 35, пп. 10-12.

¹⁴ Там само, п. 23.

¹⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, стаття 9; Комітет з прав людини, Зауваження загального порядку № 35, пп. 10-23; МКЧХ *База даних зі звичаєвого міжнародного гуманітарного права*, норма 99.

¹⁶ «Тримання під вартою з міркувань безпеки» є позбавленням волі, не пов'язане з кримінальним переслідуванням. Воно має на меті усунути, за виняткових обставин, реальної, прямої та серйозної ї загрози, у випадку, коли альтернативних заходів буде недостатньо. Таке тримання під вартою повинно бути обмеженим у часі, не довшим абсолютно необхідного строку, і повністю відповідати гарантіям, передбаченим міжнародним правом прав людини. Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 35.

¹⁷ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/148, 21 лютого 2006 року.

¹⁸ Спільне дослідження, п. 17.

¹⁹ УВКПЛ зазначає, що повідомлення Уряду України Генеральному секретарю ООН від 20 жовтня 2015 року про те, що застосування і виконання Україною своїх зобов'язань за 16 договорів, включно з Конвенцією проти катувань, «є обмеженим і не гарантується» на території, яка вважається окупованою й неконтрольованою, і що ця ситуація буде зберігатися до повного відновлення суверенітету України над своєю територією, суперечить невідступному характеру заборони катувань.

²⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, стаття 4(2), Конвенції ООН проти катувань, стаття 2(2).

²¹ Заборона «наруги над людською гідністю», «насилства над життям й особистістю, зокрема всіх видів вбивств, завдання каліцтва, жорстокого поводження та катування», визнаються в Додаткових протоколах I та II, а також в статті 3 четвертої Женевської конвенції, як основоположна гарантія для цивільних осіб і осіб hors de combat.

²² Римський статут, стаття 8 (2) (a) (ii), (iii) і (c) (i) (ii) і стаття 7 (a), (f) і (k).

V. Контекст

30. Після подій на Майдані, що відбувалися з листопада 2013 року по лютий 2014 року, і які призвели до втечі президента Віктора Януковича та після окупації Криму Російською Федерацією²³, на початку квітня 2014 року групи озброєних людей почали захоплювати урядові будівлі в Донецькій і Луганській областях. Після встановлення контролю над деякими населеними пунктами ці озброєні групи проголосили створення «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». 11 травня 2014 року обидві самопроголошені «республіки» провели референдуми, щоб підтвердити свої «акти незалежності».

31. Референдуми не були визнані ані Урядом України, ані міжнародною спільнотою, які продовжують поважати суверенітет, єдність та територіальну цілісність України в межах її визнаних кордонів. У відповідь на захоплення адміністративних будівель у Донецькій і Луганській областях у середині квітня 2014 року Уряд розпочав антитерористичну операцію (АТО).²⁴ Бойові дії між урядовими силами та озброєними групами, які підтримувалися Російською Федерацією, швидко досягли рівня збройного конфлікту²⁵, що призвело не тільки до жертв серед військових і цивільних осіб і суттєвого пошкодження цивільних об'єктів та інфраструктури, а й до широкомасштабних затримань, в тому числі свавільних затримання, зокрема таємного тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, а також до катувань і жорстокого поводження із затриманими, включно з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом.

32. УВКПЛ вважає, що масштаб і тяжкість цих порушень прав людини загострювалися розповсюдженою до 2014 року практикою катувань і

²³ 27 лютого 2014 року люди в формі без розпізнавальних знаків встановили контроль над Верховною Радою Автономної Республіки Крим, яка одразу розпустила Раду Міністрів Автономної Республіки Крим. 11 березня 2014 року парламенти Криму та Севастополя прийняли спільну Декларацію про незалежність, в якій оголосили, що Крим та Севастополь об'єднуються в незалежну державу – «Республіку Крим». Після проведення референдуму 16 березня 2014 року щодо входження до складу Російської Федерації, 18 березня 2014 року «Республіка Крим» та Російська Федерація підписали «договір про прийняття», за яким фактично півострів було анексовано Російською Федерацією. Генеральна Асамблея ООН оголосила референдум недейсним, підкресливши, що він не може бути підставою для будь-якої зміни статусу Криму, а також підтвердила суверенітет, єдність та територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах (Резолюція 68/262 від 27 березня 2014 року). Для більш детальної інформації щодо контексту окупації Криму див. УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та м. Севастополі (Україна), пп. 20-28. Щодо питання ефективного контролю над Кримом та юридичного аналізу дій збройних сил Російської Федерації в Кримі див. Європейський суд з прав людини, Україна проти Росії (щодо Криму), Рішення (Велика палата), 16 грудня 2020 року, пп. 315-349.

²⁴ Президент України, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”», Указ № 405/2014, 14 квітня 2014 року, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014.

²⁵ За оцінкою Канцелярії Прокурора Міжнародного кримінального суду (КП МКС), на 30 квітня 2014 року інтенсивність бойових дій між урядовими силами і озброєними групами на сході України досягла рівня, що вимагає застосування права збройних конфліктів, і що озброєні групи були достатньо організовані, щоб розглядатися як сторони неміжнародного збройного конфлікту. Далі Канцелярія оцінила, що пряме військове зіткнення між збройними силами Російської Федерації і України «вказує на існування міжнародного збройного конфлікту в східній Україні щонайпізніше з 14 липня 2014 року, паралельно з неміжнародним збройним конфліктом». КП МКС, Звіт про дії з попереднього вивчення ситуації за 2019 рік, 5 грудня 2019 року, п. 266. УВКПЛ зафіксувало присутність військовослужбовців Збройних сил Російської Федерації в зоні конфлікту на сході України в 2014 і 2015 роках. УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 травня до 15 серпня 2015 року, п. 59; УВКПЛ, тематична доповідь про порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом у серпні 2014 року, п. 78.

жорстокого поводження із затриманими²⁶, а також колапсом закону і порядку в зоні конфлікту. Вийшло так, що озброєні актори були необізнаними про свої зобов'язання за міжнародним правом прав людини і міжнародним гуманітарним правом, і що був відсутній нагляд за озброєними акторами, а деякі командири, як вважається, були співучасниками. Мова ворожнечі та дезінформація, спрямовані на дегуманізацію і демонізацію протиборчих сторін, призвели до створення атмосфери ненависті та підбурювання до насильства.

33. Брак доступу незалежних міжнародних спостерігачів із дотримання прав людини до неофіційних місць тримання під вартою на території, яка контролюється Урядом, упродовж 2014-2016 років, і брак конфіденційного доступу міжнародних спостерігачів до місць тримання під вартою і затриманих на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», протягом усього періоду конфлікту позбавляли жертв додаткового захисту.²⁷

34. Противники окупації Криму Російською Федерацією та критики дій Російської Федерації в Криму, такі як журналісти, блогери, прихильники Меджлісу, проукраїнські активісти та активісти Майдану, піддавались переслідуванню в Криму та часто ставали жертвами свавільних затримань, катувань та жорсткого поводження з боку представників влади Російської Федерації. Порушення прав людини на півострові протягом перших трьох тижнів після захоплення українських органів влади, як повідомлялося, вчинялися, головним чином, членами «кримської самооборони» та різними козацькими групами. Після окупації Криму представники Управління Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації по Криму та поліції все частіше були порушниками.²⁸ УВКПЛ встановило, що до осіб, які перебувають під вартою, або в період між фактичним позбавленням їх волі та офіційним взяттям під варту, застосовувалися, за твердженнями – органами російської державної влади, катування побиттям, удушенням, імітаціями страти, електричним струмом і сексуальне насильство.²⁹

35. Окремі випадки свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження в Криму, були висвітлені у періодичних і тематичних доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні³⁰, а також у доповідях Генерального секретаря ООН щодо ситуацію з правами людини в Криму.³¹

VI. Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку урядових акторів

«Ми – КДБ. Говори! Чому ти поводишся як Зоя Космодем'янська?»³²».

Офіцер СБУ затриманому, якого тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом в будівлі СБУ у м. Краматорську

²⁶ Див. наприклад, Комітет проти катувань, Висновки та рекомендації після розгляду п'ятої періодичної доповіді України (CAT/C/UKR/CO/5, 3 серпня 2007 року), п. 9.

²⁷ У 2014, 2016 і 2017 роках у декількох випадках ММПЛУ було надано доступ до деяких затриманих, але цей доступ не був конфіденційним, і ММПЛУ не змогла поспілкуватися з ними наодинці.

²⁸ УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), 25 вересня 2017 року, п. 11.

²⁹ УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), 10 вересня 2018 року, п. 5.

³⁰ Доповіді УВКПЛ по Україні доступні за посиланням: www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARRegion/Pages/UARReports.aspx.

³¹ Див., наприклад, доповідь Генерального секретаря ООН про ситуацію з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна, 2020 року, пп. 12-15 (A/HRC/44/21).

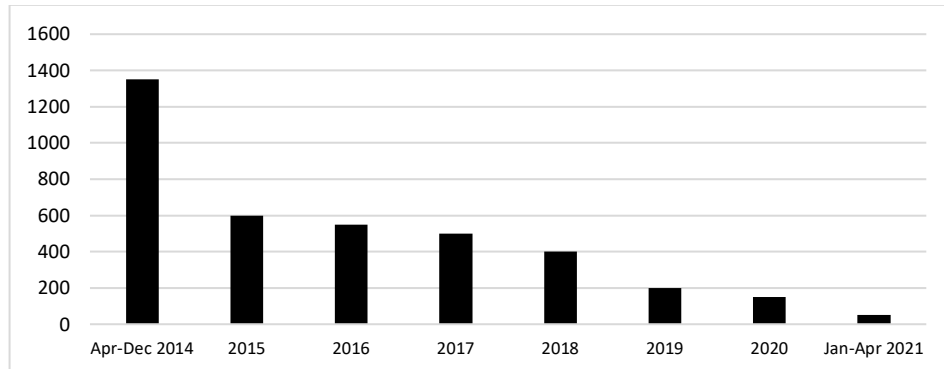
³² Радянська партизанка, страчена німцями в грудні 1941 року, відома тим, що відмовилася видати інформацію попри жорстокі катування.

А. Масштаби тримання під вартою, пов'язаного з конфліктом

36. За оцінками УВКПЛ, з початку АТО в середині квітня 2014 року і до 30 квітня 2021 року урядові актори затримали від 3600 до 4000 осіб у контексті збройного конфлікту.

Оцінка кількості затримань, пов'язаних із конфліктом, урядовими акторами, 2014-2021

pp.

37. Більшість затримань, пов'язаних із конфліктом, здійснених урядовими акторами, мали місце в Донецькій і Луганській областях, а також у східних і південно-східних областях (Дніпропетровській, Харківській, Херсонській, Одеській та Запорізькій) та в м. Києві. Затримання, пов'язані з конфліктом, тривали від декількох годин до декількох років. За оцінками, 85 відсотків усіх затриманих у зв'язку з конфліктом становили чоловіки, а жінки – 15 відсотків. Затримання дітей у зв'язку з конфліктом були рідкими й короткочасними, їхня кількість оцінюється у десятки випадків, переважно на початкових стадіях конфлікту і переважно у зв'язку з їхньою ймовірною підтримкою озброєних груп.

38. Особи, затримані урядовими акторами, можуть бути віднесені до таких категорій: 1) члени озброєних груп самопроголошених «республік» та інші особи, які брали участь у бойових діях проти урядових сил (включаючи громадян України та громадян інших країн); 2) особи, які не брали участі в бойових діях, але, як вважається, підтримували озброєні групи через надання їм розвідувальної інформації або іншої підтримки; і 3) «посадові особи» самопроголошених «республік» або інші особи, дії яких, як вважалося, сприяли створенню або функціонуванню самопроголошених «республік» або іншим чином підривали територіальну цілісність України.

39. Затриманим у зв'язку з конфліктом, щодо яких було розпочато кримінальні провадження, найчастіше висували обвинувачення за статтями 258³³ (створення терористичної групи чи терористичної організації) і 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) Кримінального кодексу. Також часто висувались обвинувачення за статтями 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 111 (державна зрада), 113 (диверсія) і 258 (терористичний акт).

40. Кількість осіб, затриманих урядовими акторами в контексті збройного конфлікту, починаючи з 2014 року і звільнених станом на 30 квітня 2021 року – або в результаті одночасних звільнень відповідно до Мінських угод³³, або іншим чином³⁴ – оцінюється приблизно в 3100. За оцінками, приблизно 500 осіб відбувають покарання або утримуються під вартою в рамках досудового

³³ У 2014-2020 роках Уряд звільнив щонайменше 1075 осіб, а самопроголошені «республіки» – щонайменше 1499 осіб у рамках кількох десятків одночасних звільнень, які були проведені на підставі пункту 6 Комплексу заходів з виконання Мінських угод, який передбачає «звільнення та обмін всіх заручників і незаконно затриманих осіб на основі принципу «всі на всіх»» (peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf).

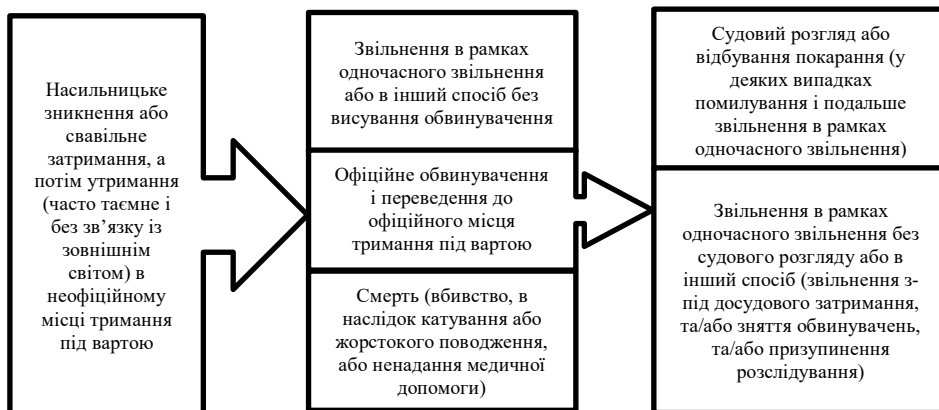
³⁴ Звільнені без висування офіційного обвинувачення або після зупинення слідства; або після рішення суду про виправдання; або через покарання, не пов'язане з позбавленням волі; або звільнені після відбуття покарання, чи внаслідок умовно-дострокового звільнення.

розслідування станом на 30 квітня 2021 року. За оцінками, з 2014 року 100-150 осіб були вбиті або померли, перебуваючи під вартою.

В. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження

Свавільні затримання

41. За оцінками УВКПЛ, близько 60 відсотків всіх пов'язаних із конфліктом випадків затримань з боку урядових акторів у період з 2014 до 2021 року (приблизно 2 300) були свавільними, оскільки не відповідали вимогам гарантій за міжнародними стандартами прав людини, незважаючи на те, що вони кодифіковані у національному законодавстві.³⁵ Більшість з них відбулися на першому етапі конфлікту (2014-2015 роки), коли затримання, пов'язані з конфліктом, включали насильницькі зникнення, тримання під вартою без ухвали слідчого судді або суду і в неофіційних місцях тримання під вартою³⁶, часто таємні та без зв'язку із зовнішнім світом. Схема, наведена нижче, демонструє типові зміни в становищі осіб, які були свавільно затримані і утримувалися в неофіційних місцях тримання під вартою в 2014-2015 роках.

42. Ситуація почала поліпшуватися у другій половині 2015 року, як з огляду на дотримання Кримінального процесуального кодексу, так і з огляду на зменшення використання неофіційних місць тримання під вартою. З грудня 2016 року, коли з Управління СБУ в Харківській області були звільнені останні затримані, УВКПЛ не зафіксувало жодного випадку тривалого тримання в неофіційних місцях тримання під вартою. У більшості окремих випадків, задокументованих з 2017 по 2021 рік, тривалість свавільного затримання не перевищувала декількох днів, при цьому людей зазвичай тримали в орендованих квартирах, готельних номерах або аналогічних місцях до переведення до офіційних місць тримання під вартою, як-от ІТТ або СІЗО.

Катування та жорстоке поводження

43. З початку збройного конфлікту затримані у зв'язку з конфліктом зазнавали катувань і жорстокого поводження з боку урядових акторів. З квітня 2014 року по 30 квітня 2021 року, УВКПЛ задокументувало 767 випадків затримань (655 чоловіків та 112 жінок), 68,8 відсотка з яких (528, зокрема 456 чоловіків і 72 жінки) зазнали катувань або жорстокого поводження, включно з сексуальним насильством, у зв'язку з конфліктом. Екстраполяція цих пропорцій на оціночну загальну кількість свавільних затримань у зв'язку з конфліктом з боку урядових акторів за весь період конфлікту (2300), вказує, що

³⁵ Наприклад, затримання без ухвали слідчого судді або суду; підкидання доказів, таких як ручні гранати або патрони як підстава для арешту; тримання під вартою понад 72 годин без санкції суду; відсутність доступу до адвоката; відсутність можливості повідомити родичів про затримання; тримання в неофіційних місцях тримання під вартою, часто таємні і без зв'язку із зовнішнім світом тощо.

³⁶ Закон «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що затримані можуть триматися під вартою тільки в ІТТ, що знаходяться у відомстві Міністерства внутрішніх справ, СІЗО, що знаходяться у відомстві Міністерства юстиції, і військових гауптвахтах, що знаходяться у відомстві Міністерства оборони, за єдиним винятком Відділу забезпечення досудового слідства СБУ в Києві за адресою провулок Аскольдів, буд. 3А, який офіційно функціонував ще до початку конфлікту через прогалини у законодавстві.

жертвами катувань і жорстокого поводження у зв'язку з конфліктом могли стати близько 1500 осіб.

44. Шістдесят відсотків усіх випадків катувань і жорстокого поводження з боку урядових акторів, зафіксованих УВКПЛ, сталися з 2014 по 2015 рік. У ці роки поширеність катувань і жорстокого поводження серед свавільно затриманих осіб становила в середньому 74 відсотки.

45. За словами жертв, опитаних УВКПЛ, катування і жорстоке поводження застосовувалися, щоб змусити їх зізнатися або надати інформацію, або іншим чином змусити затриманих співпрацювати, а також у каральних цілях, для приниження й залякування, вимагання грошей і майна.

46. Методи катування і жорстокого поводження включали побиття, сухе та мокре удушення, удари електричним струмом, сексуальне насильство проти чоловіків та жінок, катування положенням, позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету, ізоляцію, імітацію страти, тривале застосування наручників, надягання мішка на голову, та погрози смертю чи подальшим катуванням, сексуальним насильством або завданням шкоди сім'ї. У багатьох випадках, особливо на початку конфлікту, ситуація з катуванням або жорстоким поводженням з окремими затриманими погіршувалася ще і поганими умовами тримання під вартою, які самі по собі часто дорівнювали жорстокому поводженню.³⁷

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

47. Із 767 осіб, свавільно затриманих на території, яка контролюється Урядом, і справи яких були задокументовані УВКПЛ з середини квітня 2014 року до 30 квітня 2021 року, 35 осіб (18 чоловіків та 17 жінок), тобто 4,6 відсотки (4,3 відсотки затриманих чоловіків і 15,2 відсотки затриманих жінок) зазнали сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (згвалтування, пропускання електричного струму через геніталії, удари по геніталіях, примусове оголення, небажані дотики сексуального характеру і погрози сексуальним насильством).

48. Якщо екстраполювати цю цифру на оціночну загальну кількість свавільних затримань, пов'язаних із конфліктом, з боку урядових акторів (2300), то кількість жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом можна оцінити в 140-170 осіб, зокрема 80-100 чоловіків і 60-70 жінок. У багатьох випадках особам, які пережили сексуальне насильство, важко зізнатися і розповісти про свій досвід через страх перед стигмою або помстою. Реальні цифри, отже, можуть бути вищими.

С. Порушники

49. УВКПЛ виявило широке коло урядових акторів, причетних до пов'язаних із конфліктом свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження, зокрема: СБУ; різні підрозділи (часто не визначені) Збройних Сил України (ЗСУ); Національна гвардія; Національна поліція; Державна прикордонна служба; добровольчі батальйони до і після офіційного включення до складу ЗСУ, Національної гвардії або Національної поліції (як-от батальйон «Айдар», батальйон «Артемівськ», батальйон/полк «Азов»; батальйон «Дніпро-1»; батальйон «Дніпро-2», батальйон «Донбас», батальйон «Харків-1» і батальйон «Полтава»); та інші збройні підрозділи, які брали участь у бойових діях або перебували в Донецькій і Луганській областях у контексті збройного конфлікту без офіційного включення до складу ЗСУ, Національної гвардії або Національної поліції (наприклад, «Правий сектор»).

50. У багатьох випадках жертви не могли визначити належність осіб, які їх затримували або катували. У деяких випадках порушники належали до різних

³⁷ Див., наприклад, УВКПЛ, тематична доповідь про відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року, п. 101; УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 16 серпня по 15 листопада 2015 року, п. 51; і УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 16 листопада 2015 року по 15 лютого 2016 року, пп. 52 і 87.

структур і діяли спільно, так що одна людина ставала жертвою численних порушень з боку декількох порушників.

51. Помітна роль, яку СБУ відіграла в пов'язаних із конфліктом свавільних затриманнях, катуваннях і жорстокому поводженні, може бути пояснена тим, що вона координувала проведення АТО, була уповноважена розслідувати злочини за статтею 258 (терористичний акт) Кримінального кодексу, а також відсутністю належного прокурорського нагляду.³⁸

52. Колишні затримані у зв'язку з конфліктом рідко знали імена, звання і посади осіб, причетних до їхнього свавільного затримання, катування і жорстокого поводження. Однак під час інтерв'ю з колишніми затриманими УВКПЛ зафіксувало десятки позивних та візуальні описи цих осіб.

D. Місця свавільного тримання під вартою

53. За оцінками УВКПЛ, свавільне затримання, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, з боку урядових акторів відбувалися у понад 30 місцях тримання під вартою різного типу, розміру, тривалості функціонування і підпорядкування. Колишні затримані у зв'язку з конфліктом повідомляли УВКПЛ, що їх свавільно утримували в адміністративних приміщеннях СБУ, наприклад, в Харкові, Краматорську, Лисичанську, Маріуполі, Северодонецьку і Слов'янську; відділах та адміністративних приміщеннях поліції, наприклад, у Дружківці, Торезьку (тоді Дзержинську), Костянтинівці, Рубіжному та Волновасі; тимчасових військових базах у зоні конфлікту, які спільно використовувалися ЗСУ, СБУ і добровольчими батальйонами, наприклад, в аеропортах Краматорська та Маріуполя, в Ізюмі та під Северодонецьком; постійних військових базах у зоні конфлікту; тимчасових базах, що використовувалися батальйонами та СБУ, наприклад, Красноармійське АТП³⁹; «імпровізованих в'язницях» батальйонів, наприклад, ковбасний завод у селі Половинкине, контроль над яким здійснював батальйон «Айдар»; військових блокпостів; невеликих тимчасових місць тримання під вартою поза приміщеннями СБУ; офіційних місцях тримання під вартою (переважно, ІТТ); санаторіях, наприклад, «Зелений гай»; і школах, наприклад, школі № 61 у Маріуполі. Найвідомішим неофіційним місцем тримання під вартою, яке перебувало у віданні СБУ з 2014 по 2016 рік, було приміщення її Харківського обласного управління (див. Додаток І).

54. Незалежні спостерігачі за дотриманням прав людини, зазвичай, не мали доступу до цих приміщень. У рідкісних випадках, коли спостерігачам Національного превентивного механізму (НПМ) надавався доступ, це відбувалося із затримками, що дозволяло тимчасово переміщувати затриманих. За цими неофіційними місцями тримання під вартою не здійснювалося жодного або здійснювався лише номінальний прокурорський нагляд. Наприклад, військовий прокурор у м. Харкові, який розслідував повідомлення про існування таємного місця тримання під вартою на території Харківського обласного управління СБУ, відвідав його приміщення в березні 2015 року, але знайшов порожні камери. Декілька колишніх затриманих, які утримувалися в цій установі, розповіли УВКПЛ, що перед візитом військового прокурора співробітники СБУ вивели їх з камер і тимчасово розмістили у підвалі і інших частинах будівлі.⁴⁰

55. Умови тримання в цих установах були різними, від схожих на офіційне тримання під вартою в СІЗО до настільки нелюдських та принизливих, що

³⁸ Згідно з СБУ, в рамках кримінальних розслідувань порушень процесуальних прав осіб, підозрюваних у тяжких злочинах, не відбулося; катування та жорстоке поводження не застосовувались і не застосовуються під час слідчих дій; затримання здійснюються виключно за рішеннями судів; а затримані утримуються лише в офіційних місцях тримання під вартою.

³⁹ АТП означає «автотранспортне підприємство».

⁴⁰ УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 16 лютого до 15 травня 2015 року, п. 47.

завдали незворотної шкоди фізичному та психічному здоров'ю.⁴¹ Наскільки відомо УВКПЛ, до 2017 року всі ці установи припинили утримувати осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, за винятком санаторію «Зелений гай» у Донецькій області, який використовувався для тимчасового розміщення затриманих перед їхнім одночасним звільненням.⁴²

Аеропорт у м. Маріуполі

У 2014 році, після початку збройного конфлікту на сході України, аеропорт у м. Маріуполі було перетворено на військову базу, яку використовували ЗСУ, СБУ і деякі добровольчі батальйони, а частина його приміщень використовувалася як місце тримання під вартою. Станом на цей момент УВКПЛ зафіксовано 21 окремий випадок (19 чоловіків і дві жінки) свавільного затримання і тримання без зв'язку із зовнішнім світом, а також катувань і жорстокого поводження в аеропорту м. Маріуполя, які сталися з 2014 року до першої половини 2016 року. УВКПЛ вважає, що сотні затриманих утримувалися там до переведення в інші місця тримання під вартою, офіційні або неофіційні, або до звільнення. У 2014 році тривалість затримання в аеропорту становила від кількох годин до одного місяця. Після цього затримані утримувалися тільки не більше 24 годин.

У більшості зафіксованих випадків затриманим не повідомляли про причини їхнього затримання або про висунуті їм обвинувачення. Затриманим відмовляли в доступі до адвоката або контактах із зовнішнім світом за винятком одного випадку, коли затриманій було надано адвоката на третій день тримання під вартою в аеропорту.

Затриманих утримували в непрацюючих холодильних складах – підвальних приміщеннях без вікон, площею 8-10 квадратних метрів, облицьованих керамічною плиткою. Відсутність вентиляції ускладнювала дихання, через що деякі затримані неприємно пахли. За словами колишнього затриманого, якого тримали в холодильному складі в 2014 році, в один момент у цьому невеликому приміщенні перебувало 14 затриманих. Затриманим нерегулярно надавали їжу та воду, іноді відмовляли в доступі в туалет. Кілька затриманих розповіли, що чули крики інших людей, яких катували.

Колишні затримані повідомили, що їх катували і піддавали жорстокому поводженню для примусу до зізнання чи надання інформації, або для покарання за їхню реальну або ймовірну належність до озброєних груп. У більшості випадків порушники носили балаклави, що давало їм змогу зберегти анонімність. Найчастішими методами катувань були побиття твердими предметами (палицями, пістолетами або прикладами), удари кулаками, ногами по різних частинах тіла (коліна, груди, голова); застосування електричного струму; імітація страти через постріл у затриманого холостими або поруч із затриманим бойовими набоями; примус затриманого копати собі могилу; і словесні образи.

Під час візиту до України в червні 2015 року помічник Генерального секретаря ООН з прав людини намагався отримати доступ до аеропорту м. Маріуполя без попереднього повідомлення, але військові йому відмовили. У 2017 році ММПЛУ відвідала територію аеропорту і не виявила ознак того, що його приміщення все ще використовувалися як місце тримання під вартою.

VII. Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою, тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку озброєних груп та інших акторів на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»

«У мене на ногах постійний набряк через побиття і тривале перебування у незручній позі. Через побиття я частково втратив зір і зуби, а переломи носа так і не загоїлися».

Колишній затриманий «мдб» в
Луганську

⁴¹ УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 16 листопада 2017 року по 15 лютого 2018 року, Додаток II, п. 7.

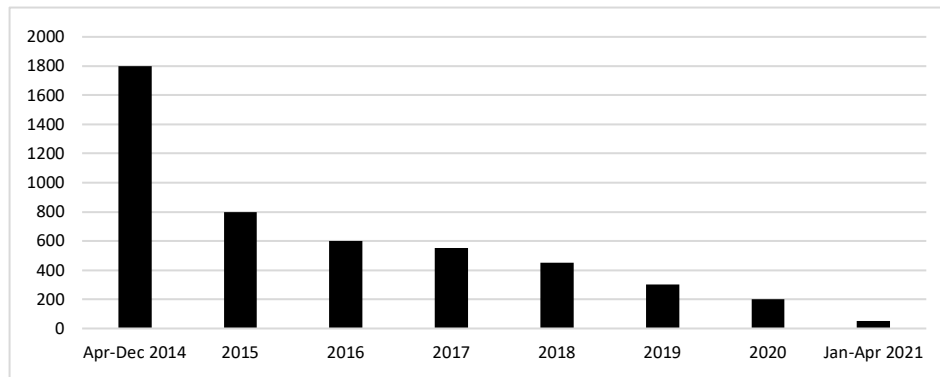
⁴² Див. Додаток I, пп. 27 і 57-58.

А. Масштаби тримання під вартою, пов'язаного з конфліктом

56. За оцінками УВКПЛ, з середини квітня 2014 року до 30 квітня 2021 року озброєні групи та інші актори самопроголошених «республік» затримали від 4 300 до 4 700 осіб у контексті збройного конфлікту на сході України.⁴³ За оцінками, чоловіки становили 85 відсотків усіх затриманих у зв'язку з конфліктом, а жінки – 15 відсотків. Затримання дітей у зв'язку з конфліктом були рідкими, їх кількість оцінюється у десятки випадків, переважно на початкових стадіях конфлікту.

57. Затриманими переважно були 1) особи *hors de combat* (захоплені військовослужбовці ЗСУ або члени добровольчих батальйонів або інші особи, які брали участь у бойових діях на боці урядових сил); 2) цивільні особи, обвинувачені у підтримці українського Уряду або проукраїнських поглядів⁴⁴; та 3) інші особи, затримані у контексті збройного конфлікту⁴⁵.

Оцінка кількості затримань, пов'язаних із конфліктом, озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», 2014-2021 рр.

58. На 30 квітня 2021 року, за оцінками, 3800-4000 затриманих у зв'язку з конфліктом вважаються звільненими, тоді як близько 300-400 осіб залишаються під вартою (під «адміністративним затриманням», «превентивним арештом», під «слідством» або відбувають «покарання»), а орієнтовно 200-300 людей були вбиті або померли під час перебування під вартою.

⁴³ Крім них, з літа 2014 року по квітень 2021 року, за оцінками, на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», за звичайні злочини було затримано не менше 3000 цивільних осіб, а також сотні членів озброєних груп і «посадових осіб» самопроголошених «республік», затриманих у зв'язку з виконанням ними «службових обов'язків». Також, за оцінками, на літо 2014 року в Донецькому та Луганському СІЗО та виправних колоніях на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», залишалось 16 000 осіб, які трималися під вартою до суду, і ув'язнених. З них станом на 30 квітня 2021 року близько 8000 продовжували відбувати покарання. Ці затримані не включені в статистику, викладену в даному розділі.

⁴⁴ Включно з особами, які були затримані за обвинуваченнями сфабрикованими для вимагання їхнього майна або грошей.

⁴⁵ Наприклад, з середини квітня по 18 липня 2014 року озброєними групами було затримано щонайменше 717 осіб, зокрема: 46 журналістів, 112 співробітників міліції, 26 представників Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, 22 депутати, члени політичних партій і голови районних (міських) рад, п'ять співробітників прокуратури, два адвокати, два судді, один співробітник пенітенціарної служби і 481 інша особа. Крім того, озброєні групи захопили 91 військовослужбовця і прикордонника, а також чотирьох співробітників СБУ. УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 8 червня по 5 липня 2014 року, п. 33.

В. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження

Свавільні затримання

59. На перших етапах конфлікту, в 2014 році і в першому кварталі 2015 року, викрадення і затримання, пов'язані з конфліктом, здійснювалися різними озброєними групами, багато з яких були досить автономними від центрального командування в Донецьку і Луганську. Цим затриманням бракувало будь-якої спільності з правовою процедурою, а в багатьох випадках вони були насильницькими зникненнями.

60. З кінця 2014 року затримання, пов'язані з конфліктом, озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», ставали дедалі більш оформленими, і затримання здійснювали переважно «правоохоронні» органи (наприклад, «міністерства державної безпеки»). Спочатку їх затримували в рамках «адміністративного арешту» (на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою») або «превентивного затримання» (на території, яка контролюється «Луганською народною республікою») ⁴⁶, що в багатьох випадках дорівнювало насильницьким зникненням, і якщо їх не звільняли, то обвинувачували за різними статтями «кримінальних кодексів» самопроголошених «республік». ⁴⁷

61. У 532 задокументованих випадках затримань, пов'язаних із конфліктом, УВКПЛ зазначило відсутність належних процедур адміністративного затримання ⁴⁸ або відсутність дотримання гарантій справедливого судового розгляду у кримінальних «справах», цим викликаючи серйозні занепокоєння, що в переважній більшості цих випадків мали місце свавільні затримання.

62. Найбільш поширеними обвинуваченнями проти затриманих у зв'язку з конфліктом були «шпіонаж», «підбурювання до ненависті», «зберігання вибухових матеріалів», «терористичний акт», «сприяння терористичній діяльності» та «публічні заклики до екстремістських дій» на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», і «створення злочинної організації», «незаконне придбання і зберігання зброї або боєприпасів», «державна зрада» і «незаконне отримання відомостей, що становлять державну таємницю» на території, яка контролюється «Луганською народною республікою».

Катування та жорстоке поводження

63. У період з квітня 2014 року до 31 квітня 2021 року УВКПЛ задокументувало 532 випадки затримань, пов'язаних з конфліктом (447 чоловіків та 85 жінок), 281 з яких (249 чоловіків і 32 жінки) зазнали катувань або жорстокого поводження, включно з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом. З 281 випадку катувань та жорстокого поводження, зафіксованих УВКПЛ, 49,5 відсотків (139) сталися в період з 2014 до 2015 року. ⁴⁹

⁴⁶ Згідно з «законодавством» самопроголошених «республік», особи можуть бути затримані в рамках «адміністративного арешту» або «превентивного затримання» для перевірки їх причетності до «злочинів проти національної безпеки» за одноосібним рішенням «слідчого» або «прокурора». Вони передбачають затримання на термін до 30 діб (може бути продовжений до 60 діб), протягом яких проводиться «розслідування». Протягом цього часу затримані тримаються без зв'язку із зовнішнім світом, а над їх утриманням під вартою не здійснюється ніякого судового контролю. УВКПЛ встановило, що в більшості випадків родичам затриманих осіб не надавалася інформація про їх затримання.

⁴⁷ УВКПЛ, Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктом в Україні, квітень 2014 року – квітень 2020 року, пп. 101-102.

⁴⁸ Там само, пп. 107-111.

⁴⁹ Оскільки багато випадків фіксувалися зі значною затримкою в часі, а можливості ММПЛУ та її доступ до потенційних співрозмовників у 2014 і 2015 роках були обмежені, ці цифри не можна вважати репрезентативними для кількості всіх випадків, яка могла бути більшою.

64. В цій загальній кількості задокументованих випадків затримань, поширеність катувань і жорстокого поводження становила 51,1 відсотка на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», і 56,3 відсотка на території, яка контролюється «Луганською народною республікою».⁵⁰ У 2014 і 2015 роках поширеність катувань і/або жорстокого поводження щодо осіб, свавільно затриманих у зв'язку з конфліктом, була вищою і становила 82,2 відсотки на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», і 85,7 відсотки на території, яка контролюється «Луганською народною республікою».

65. Екстраполяція середніх співвідношень за 2014-2021 роки на оціночну загальну кількість осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками» за весь період конфлікту (4500), вказує на те, що жертвами катувань і жорстокого поводження, пов'язаних із конфліктом, стали приблизно 2500 осіб.

66. У випадках, зафіксованих УВКПЛ, озброєні групи та інші актори на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», активно застосовувалися катування і жорстоке поводження для примусу до зізнань або отримання інформації, або щоб іншим чином змусити затриманих співпрацювати, а також у каральних цілях, для приниження і залякування, або вимагання грошей і майна.

67. Методи катування і жорстокого поводження, які жертви описали УВКПЛ, включали побиття, сухе та мокре удушення, удари електричним струмом, сексуальне насильство проти чоловіків та жінок, катування положенням, позбавлення води, їжі, сну або доступу до туалету, ізоляція, імітація страти, тривале застосування наручників, надягання мішка на голову, та погрози смертю чи подальшим катуванням, сексуальним насильством або завданням шкоди сім'ї. У багатьох випадках, особливо на початкових стадіях конфлікту, катування або жорстоке поводження з окремими затриманими додатково погіршувалося через погані умови утримання, які самі часто становили жорстоке поводження.⁵¹

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

68. З 532 осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», справи яких були задокументовані УВКПЛ, 21 особа (14 чоловіків та сім жінок), тобто 3,9 відсотка (3,1 відсотки затриманих чоловіків і 8,2 відсотки затриманих жінок) зазнали сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (згвалтування, пропускання електричного струму через геніталії, удари по геніталіях, примус до оголення, небажані дотики сексуального характеру і погрози сексуальним насильством).

69. Якщо екстраполювати цю цифру на розраховану загальну кількість затримань, пов'язаних із конфліктом, з боку озброєних груп та інших акторів на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками» (4300-4700), то кількість жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у контексті затримання можна оцінити в 170-200 осіб, зокрема 110-130 чоловіків і 60-70 жінок. У багатьох випадках особам, які пережили сексуальне насильство, важко зізнатися і розповісти про свій досвід через страх перед стигмою або помстою. Реальні цифри, отже, можуть бути вищими.

⁵⁰ За відсутності конфіденційного доступу до місць тримання під вартою і затриманих на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», і за відсутності одночасних звільнень у 2020-2021 роках, в багатьох випадках УВКПЛ вдалося лише задокументувати і підтвердити свавільність затримань, але не факти катувань та жорстокого поводження із затриманими; тому катування і жорстоке поводження щодо осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», були, швидше за все, більш поширені.

⁵¹ УВКПЛ, Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, з 1 по 30 листопада 2014 року, п. 41; УВКПЛ, Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року, пп. 98-127.

С. Порушники

70. До пов'язаних із конфліктом свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками», у період з 2014 по 2021 рік було причетне широке коло озброєних груп та інших акторів. У 532 випадках, зафіксованих УВКПЛ, були виявлені такі порушники:

71. На території, яка контролюється «Донецькою народною республікою»: «перший армійський корпус народного ополчення», «республіканська гвардія», озброєна група під керівництвом Ігоря Безлера, «перша слов'янська бригада», «бригада Кальміус», «бригада Новоросія», «батальйон Оплот», «батальйон Сомалі», «батальйон Спарта», «батальйон Восток», «російська православна армія», різні козацькі угруповання, «міністерство державної безпеки», «управління з боротьби з організованою злочинністю» «міністерства внутрішніх справ», «міліція» й «пенітенціарна служба».

72. На території, яка контролюється «Луганською народною республікою»: «другий армійський корпус народного ополчення», «батальйон Прізрак», «батальйон Бетмен», «батальйон Леший», «батальйон Заря», «батальйон Брянка ССРСР», «перший козацький полк», інші козацькі угруповання, «міністерство державної безпеки», «міністерство внутрішніх справ», «міліція», «пенітенціарна служба».

73. Наведені вище списки не є вичерпними, оскільки вважається, що деякі інші озброєні групи або актори також причетні до свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження. УВКПЛ також накопичило значний обсяг інформації про окремих порушників. Багато затриманих вказали, що громадяни Російської Федерації, включаючи «ФСБешників», були причетні до їхнього свавільного затримання, катувань і жорстокого поводження.⁵²

Д. Місця тримання під вартою

74. З квітня 2014 року на території, яка контролюється озброєними групами, з'явилася безліч нових місць тримання під вартою на додачу до ІТТ, СІЗО та колоній, які існували раніше і де під вартою трималися затримані та ув'язнені. УВКПЛ виявило понад 50 таких нових місць (часто узагальнено звані «підвалами»⁵³), які функціонували від декількох днів або місяців до більше року, і в більшості випадків припинили діяльність до 2016 року. Найбільшими з таких місць були колишні приміщення обласного управління СБУ в Донецьку на вулиці Щорса, 62, колишні приміщення військової частини № 3037 у Донецьку на вулиці Купріна, 1, колишній арт-центр «Ізоляція» в Донецьку на вулиці Світлого Шляху, 3 і колишні приміщення обласного управління СБУ в Луганську на вулиці Радянській, 79, які продовжували функціонувати станом на 30 квітня 2021 року. Затриманих в зв'язку з конфліктом також тримали в Донецькому та Луганському СІЗО та в деяких виправних колоніях, як-от колоніях № 32 і № 97 у м. Макіївці, колонії № 28 у м. Торезі, колонії № 87 у м. Горлівці і колонії № 127 у м. Сніжному.

Колишні приміщення Управління СБУ в Луганській області

Після початку збройного конфлікту на сході України в 2014 році приміщення управління СБУ в Луганській області використовувалися членами озброєних груп, а потім співробітниками «мдб». УВКПЛ зафіксувало 57 випадків свавільних затримань і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катувань і жорстокого поводження (47 чоловіків і 10 жінок), які сталися там з 2014 року по квітень 2021

⁵² Термін «ФСБешники» використовується затриманими як скорочення для позначення будь-якої особи, яку вони підозрюють у походженні з Російської Федерації та діях від її імені. Твердження затриманих спиралися на російський акцент осіб або інші риси, які відрізняли їх від жителів України.

⁵³ «Підвал» було загальною назвою для імпровізованих місць тримання під вартою, оскільки часто затриманих тримали в підвалах різних адміністративних будівель, окупованих озброєними акторами. Поширеною загрозою було «відправити на підвал». Не всі імпровізовані місця тримання під вартою були в підвалах.

року. На кінець квітня 2021 року ці приміщення і далі використовувалися для тримання під вартою затриманих у зв'язку з конфліктом.

Затриманих тримали у підвальних приміщеннях, без вікон, із бетонною підлогою і металевими ліжками. Принаймні деякі кімнати були обладнані туалетом і раковиною.⁵⁴ Затримані отримували триразове харчування низької поживної якості, зазвичай кашу і гарячу воду. Вони могли приймати душ один раз на тиждень і мати доступ до свіжого повітря протягом однієї години на тиждень. Перед переміщенням до будівлі затриманим на голову натягували капюшони або зав'язували очі, а при виході за межі підвалу на голову одягали мішок. Повідомляється, що під час спалаху COVID-19 адміністрація не дотримувалася заходів запобігання поширенню інфекції.

Затримані чоловіки трималися без зв'язку із зовнішнім світом від двох днів до більше року. Наприклад, у 2016 році один чоловік тримався під вартою без зв'язку із зовнішнім світом вісім місяців без обвинувачень або відповідних рішень «суду». УВКПЛ також відомо про десять жінок, яких утримували там під вартою від двох годин до двох місяців. На першому етапі затримання «мдб» часто відмовлялося визнавати факт затримання або тримання під вартою, що може дорівнювати насильницькому зникненню. Затриманим за процедурою «превентивного затримання», на відміну від інших, не дозволялося отримувати посилки з їжею і ліками або мати доступ до адвоката.

Під час допитів на верхніх поверхах будівлі до затриманих часто застосовували катування і жорстоке поводження, включно з сексуальним насильством, щоб змусити їх зізнатися або покарати їх за реальне або можливе співробітництво з СБУ. Методи катування включали: побиття різними предметами (кійками, чоботами, кулаками, тросами, прикладами, битами); удари електричним струмом; імітацію страти; погрози, зокрема погрози вбивством, їх самих та їхніх сімей; позбавлення їжі та води на три-чотири доби. Колишній затриманий, якого тримали там у 2017 році, описуючи це місце, сказав: «Люди там вмирали».

Наприклад, у липні 2014 року троє чоловіків із батальйону «Леший» побили затриманого чоловіка битами і пістолетами і імітували його страту, засунувши пістолет йому в рот, з метою заволодіння його майном. Протягом трьох днів йому не давали ані їжі, ані води. У листопаді 2016 року декілька співробітників «мдб» впродовж декількох годин били чоловіка з інвалідністю палицею по всьому тілу і книгою по голові, щоб змусити його зізнатися у співпраці з СБУ. Після побиття у нього занімала права рука, а на правому оці почалося відшарування сітківки. Хоча він був «увесь синій» від синців, за його словами, він майже не постраждав у порівнянні з іншими. У лютому 2018 року співробітники «мдб» душили і катували струмом чоловіка, прикріпивши електричні дроти до різних частин його тіла, зокрема до геніталій; вони також били його і погрожували забрати його дітей і ув'язнити його матір, допоки він не «підписав все». Деяких затриманих приносили до камери у непритомному стані через сильні побої; деяких виводили і не повертали.

У 2019 і 2020 роках УВКПЛ продовжувало отримувати інформацію про свавільні затримання, катування і жорстоке поводження у цих приміщеннях, зокрема побиття кійками, катування електричним струмом, імітацію страти з метою примусу до зізнань.

УВКПЛ спостерігає, що через страх помсти з боку «мдб» звільнені особи часто не хочуть розповідати про свій досвід. Перед звільненням затримані повинні були підписати документ зі згодою не розголошувати інформацію про затримання і поводження з ними. Їх попереджають не ділитися інформацією, якщо вони не хочуть «зіткнутися з наслідками» і «відповідальністю».

VIII. Відповідальність

75. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право зобов'язують держави проводити ефективні, негайні, ретельні й неупереджені розслідування за фактами порушень і, коли це доцільно, вживати заходів проти ймовірних порушників відповідно до норм національного та міжнародного права. Жертвам порушень прав людини або гуманітарного права повинен бути забезпечений рівноправний та ефективний доступ до правосуддя, незалежно від

⁵⁴ У 2014 році затриманим дозволялося користуватися туалетом двічі на день, в решту часу вони користувалися пластиковими пляшками для сечовипускання. В одному випадку 20 осіб утримувалися в маленькій камері з чотирма ліжками. В іншому випадку жінку тримали разом з чотирма чоловіками.

того, на кому зрештою лежить відповідальність за порушення. Жертвам також надаються засоби правового захисту і відшкодування завданої шкоди.⁵⁵

Досвід жертв

З 2014 року УВКПЛІ задокументувало кілька десятків випадків, коли особи піддавалися свавільним затриманням, катуванням і жорстокому поводженню по обидва боки від лінії зіткнення. Один такий випадок, також показовий в плані безкарності, наведено нижче.

Мешканка смт Трьохізбенки, що контролюється Урядом (Луганська область), була у стосунках з українським військовослужбовцем. Коли озброєні групи дізналися про це, вони почали дзвонити по телефону і погрожувати. 19 вересня 2017 року вона із подругою поїхала в смт Слов'яносербськ, що контролюється озброєними групами. Там їх затримали і привезли до «відділу міліції». Представники «міліції» побили обох жінок і звинуватили їх в тому, що вони є диверсантами, підсланими українськими правоохоронними органами, і назвали їх «повіями українських солдатів». Подругу жінки били по голові папкою з матеріалами справи. Наступного ранку старший «міліціонер» почав кричати на своїх підлеглих: «навіщо ви з ними граєте? Вам слід просто пристрелити їх». Згодом двоє чоловіків з «мдб»⁵⁶ прийшли допитувати їх. Вони сказали, що якщо жінки не скажуть, хто їх послав, то їх втоплять у річці Сіверський Донець. Вони також сказали, що знають, де живе донька жінки. Вони хотіли знати, скільки українських військових перебуває в Трьохізбенці. Врешті-решт, жінка була вимушена підписати угоду про співпрацю.

Коли жінка повернулася на територію, яка контролюється Урядом, вона розповіла своєму партнеру і поліції про те, що з нею сталося. Поліцейські сказали їй підтримувати контакти зі співробітником «мдб», який проводив допит, «щоб зацікавити його» і «дізнатися, чого він хоче». 13 жовтня 2017 року люди в балаклавах затримали жінку та її партнера, посадили в різні машини, привезли додому «для проведення обшуку», не показавши жодних документів. Співробітники СБУ нічого не шукали, тільки забрали телефони її та її партнера. Жінку обвинуватили у спробі передати озброєним групам секретну військову інформацію на флеш-накопичувачі. Співробітники СБУ не дозволили їй зателефонувати родичам і проігнорували прохання про доступ до адвоката і викликати осіб, які могли б підтвердити її невинуватість. Її допитували оперуповноважені СБУ; один з них кілька разів ударив її кулаком по голові. Коли вона відмовилася говорити, співробітник СБУ став бити її по голові ще сильніше. Вона згадувала, що «перед очима були зірки», пізніше через ці удари вона відчула біль у серці. Потім її відвели в підвал якогось закладу в Новоайдарі або Северодонецьку, де змусили дати неправдиві свідчення проти себе на камеру; її били за кожен відхил від того, що вона мусила говорити. Після 22:00 того самого дня її привезли в СБУ м. Северодонецька. Там співробітник СБУ застеріг її від скарг адвокату, який мав незабаром прийти: «Адвокат прийде і піде, а я залишуся». О 2:30 ночі 14 жовтня її вивели з будівлі СБУ і перевезли до Львова. 17 жовтня 2017 року її помістили до Львівського СІЗО. 8 жовтня 2020 року після тривалого судового процесу вона визнала себе винною через побоювання «реального вироку». 5 жовтня 2020 року Новоайдарський районний суд визнав її винною і засудив до трьох років позбавлення волі (умовно).

А. Державні розслідування

76. Уряд України заявив про тверду рішучість розслідувати всі злочини, вчинені в контексті збройного конфлікту на сході України, включаючи незаконне обмеження свободи, катування і жорстоке поводження, зокрема пов'язане з конфліктом сексуальне насильство, і притягнути порушників до відповідальності незалежно від їхньої приналежності.⁵⁷ Статистика, надана Офісом Генерального прокурора, свідчить про певний прогрес у проведенні таких розслідувань.

77. Наприклад, у період з 15 березня 2014 року до 15 лютого 2016 року Військова прокуратура розслідувала 11 вбивств, 12 випадків катувань та 27

⁵⁵ Основні принципи та керівні положення стосовно права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини й серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, п.3.

⁵⁶ На питання, з ким вони розмовляють, чоловіки відповіли: «Ми з Луганська. Вам краще не знати, з якої ми служби».

⁵⁷ Див., наприклад, інтерв'ю пана Гюндуза Мамедова, заступника Генерального прокурора України, від 18 лютого 2020 року: zn.ua/internal/neotvratimost-nakazaniya-345368_.html.

випадків незаконного обмеження волі, імовірно скоєних членами добровольчих батальйонів, які брали участь в АТО. У знаковій справі поліцейського батальйону «Торнадо» (колишній «Шахтарськ», розформований у 2014 році за порушення прав людини) 12 командирів і бійців були обвинувачені в незаконному обмеженні свободи, катуванні та перевищенні повноважень. У 2017 році їх було засуджено до різних термінів позбавлення волі.

78. За даними Офіса Генерального прокурора, у період з 1 квітня 2014 року до 31 травня 2018 року військові прокурори розслідували 45 випадків вбивств, нанесення тілесних ушкоджень, катувань і незаконного обмеження свободи, а також три зґвалтування, імовірно скоєних урядовими акторами проти цивільних осіб в зоні АТО. За той саме період Національна поліція розслідувала ще 417 кримінальних справ щодо злочинів, імовірно скоєних урядовими акторами, зокрема 112 вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катування і незаконне обмеження свободи, а також чотири зґвалтування. Загалом, з 1 квітня 2014 року до 31 грудня 2020 року прокурори військової прокуратури здійснювали нагляд за розслідуванням 757 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вчинених проти цивільного населення державними акторами в зоні АТО; у той час як 283 з них були закриті, 442 справи були скеровані до суду, і було ухвалено 249 вироків.⁵⁸

79. У жовтні 2019 року Генеральна прокуратура створила Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, для забезпечення належного розслідування правоохоронними органами, такими як Національна поліція, СБУ та Державне бюро розслідувань (ДБР), злочинів, скоєних під час збройних конфліктів на сході України та в Криму. Департамент почав функціонувати в січні 2020 року. Станом на 30 квітня 2021 року Офіс Генерального прокурора здійснював нагляд за розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених озброєними групами та іншими акторами самопроголошених «республік», передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 1 та ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство), ч. 3 ст. 258 (терористичний акт), ч. 1 ст. 258³ (створення терористичної групи чи терористичної організації), і ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу. За результатами розслідування, 30 осіб були притягнуті до кримінальної відповідальності (з них четверо за вчинення злочинів в місці тримання під вартою «Ізоляція»), 11 справ було направлено до суду і одну особу засуджено. Донецька обласна прокуратура здійснює нагляд за розслідуванням низки кримінальних справ щодо місця тримання «Ізоляція» (див. п. 59 Додатку 2) та Луганська обласна прокуратура здійснює процесуальне керівництво розслідувань щодо створення та функціонування незаконних місць тримання під вартою озброєними групами; 15 особам було повідомлено про підозру, з них щодо 11 обвинувальні акти направлені до суду.

80. Відсутність в Уряді доступу на територію, яка контролюється самопроголошеними «республіками», суттєво ускладнює розслідування порушень прав людини, скоєних там, і тому рідко призводить до кримінального переслідування конкретних порушників. За даними Офісу Генерального прокурора, мала кількість обвинувальних вироків також пов'язана з тим, що ймовірні жертви не подавали скарги до відповідних державних органів. Жертви подібних порушень часто не розповідають про них через побоювання наслідків, недовіру до державних органів або незнання своїх прав. Крім того, відсутність поштового сполучення між територією, яка контролюється Урядом, і територією, яка контролюється озброєними групами, а також важкі умови перетину лінії зіткнення ускладнюють цивільним мешканцям території, яка контролюється озброєними групами, офіційно звертатися до державних органів зі скаргами про порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права.

81. УВКПЛ також помітило відсутність політичної волі та мотивації для розслідування випадків пов'язаних із конфліктом свавільних затримань,

⁵⁸ УВКПЛ розуміє, що значна частина цих злочинів була звичайними злочинами, вчиненими українськими військовослужбовцями та правоохоронними органами в зоні конфлікту.

катувань і жорстокого поводження, імовірно вчинених урядовими акторами, а також зловживання процедурними механізмами для уникнення належного розслідування таких справ. У деяких випадках слідчі припиняли розслідування, навіть не опитавши потерпілого. В інших випадках прокуратура офіційно не визнавала заявників потерпілими, що дозволяло їм закривати справи без повідомлення заявників. Не знаючи про стан розслідування, заявники не могли оскаржити закриття розслідування. У декількох випадках суди неодноразово виносили постанови про поновлення розслідувань за скаргами про катування, але поліція або військові прокурори згодом закривали поновлені розслідування. УВКПЛ також виявило, що судді регулярно ігнорують твердження про свавільне затримання та катування, які обвинувачені, пов'язані з конфліктом, робили в суді.⁵⁹

82. Справа Управління СБУ в Харківській області, викладена у Додатку І, особливо яскраво демонструє безкарність порушників. СБУ послідовно заперечує, що її харківські приміщення використовувалися як неофіційні місця тримання під вартою з 2014 до 2016 року, а нечисленні кримінальні провадження, зареєстровані за скаргами колишніх затриманих, не рухаються вперед з 2017 року. Журналісти «Громадського ТБ», які в березні 2018 року зняли документальний фільм про Управління СБУ в Харківській області, в якому йдеться про те, що це було неофіційне місце тримання під вартою, були названі сайтом «Миротворець»⁶⁰ «ворогами України» і, як наслідок, зазнали утисків з боку невстановлених осіб.

В. Розслідування на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками»

83. За повідомленнями, «правоохоронні органи», утворені в самопроголошених «республіках», розслідували деякі справи про свавільне затримання, катування і жорстоке поводження, зокрема сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, що сталися на території, яка знаходиться під їхнім контролем. Ці розслідування виглядають вибірковыми і, здебільшого, зосереджені на діяннях, вчинених членами тих озброєних груп, які були розформовані або іншим чином реорганізовані через нібито відсутність дисципліни або лояльності до «республік». Цим розслідуванням також бракувало гарантій належного процесу і справедливого судового розгляду.⁶¹

С. Правовий захист та відшкодування шкоди, завданої жертвам

84. Право на ефективний правовий захист порушується браком ефективного розслідування свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження. Аналогічним чином, право жертв на правовий захист та відшкодування завданої шкоди залишається переважно нереалізованим. Реабілітація жертв катувань і сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, здійснюється майже виключно громадськими організаціями за підтримки міжнародних організацій, тоді як забезпечених Урядом послуг та механізмів фактично немає.

⁵⁹ УВКПЛ, Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктом в Україні, квітень 2014 року – квітень 2020 року, п. 84.

⁶⁰ Сайт, що позиціонує себе як «центр дослідження ознак злочинів проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», і надає інформацію для правоохоронних органів і спеціальних служб про проросійських терористів, сепаратистів, найманців, військових злочинців і вбивць». Він був представлений широкому загалу в 2015 році народним депутатом, котрий обіймав посаду радника Міністерства внутрішніх справ (станом на 30 квітня 2021 року він був заступником міністра внутрішніх справ). Сайт публікує особисті дані, зокрема домашні адреси та паспортні дані, осіб, яких він звинувачує в діях проти національної безпеки України, в тому числі працівників ЗМІ та активістів НДО, що порушує право на недоторканість особистого життя і презумпцію невинуватості.

⁶¹ Див. УВКПЛ, Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктом в Україні, квітень 2014 року – квітень 2020 року, пп. 103-139.

IX. Висновки та рекомендації

85. Збройний конфлікт на сході України був і залишається затьмареним свавільними затриманнями, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, а також катуваннями і жорстоким поводженням, включно з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом, вчинених як урядовими акторами, так і озброєними групами та іншими акторами на території, яка контролюється самопроголошеними «республіками» в умовах безкарності. Через сім років після початку конфлікту є неприйнятним, що такі жахливі порушення прав людини залишаються переважно поза увагою системи правосуддя України, і що тисячі жертв усе ще очікують засобів правового захисту та відшкодування завданої шкоди. Необхідно терміново вжити конкретних дій для викорінення подібних практик і запровадження заходів для унеможливлення порушень у майбутньому. Не менш важливо притягнути порушників до відповідальності без подальшого зволікання.

86. Нижче наводяться рекомендації, які допоможуть досягти цих цілей. Деякі з них взяті з попередніх доповідей УВКПЛІ про ситуацію з правами людини в Україні, оскільки вони все ще є актуальними і не були виконані відповідальними сторонами.

A. Верховній Раді України:

- a) Внести зміни до законодавства з метою включення до Кримінального кодексу визначення катування відповідно до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання та з урахуванням усіх складових, визначених у статті 1;
- b) Внести зміни до законодавства і передбачити в ньому чіткі положення про право жертв катувань і жорстокого поводження на відшкодування, зокрема справедливу й адекватну компенсацію та реабілітацію, у тому числі через відповідну медичну та психологічну допомогу;

B. Уряду України:

- c) Забезпечити ефективне, негайне, ретельне і неупереджене розслідування пов'язаного з конфліктом свавільного затримання, катування і жорстокого поводження, включно з пов'язаним з конфліктом сексуальним насильством, незалежно від приналежності ймовірного порушника(ів); забезпечити судове переслідування порушників, включаючи осіб, які обіймають керівні посади, та, в разі визнання їх винними, забезпечити призначення покарання сумірного тяжкості вчиненої ними дії;
- d) Забезпечити повне дотримання всіх без винятку правових гарантій для осіб, позбавлених свободи, як-от право на повідомлення про свої права і про причини арешту, право на повідомлення своєї родини про арешт і місце перебування, право на доступ до адвоката, право на відвідування лікаря, право не свідчити проти себе і не підписувати документи невідомого змісту;
- e) Провести навчання у питаннях Стамбульського протоколу для співробітників правоохоронних органів, правників, працівників охорони здоров'я та інших посадових осіб, особливо тих, хто працюють із затриманими та беруть участь у розслідуванні і фіксації випадків катувань;
- f) Включити навчання з питань розслідування і фіксації випадків катувань і жорстокого поводження відповідно до Стамбульського протоколу до навчальних програм професійних, базових вищих і післядипломних курсів для співробітників правоохоронних органів, правників і працівників охорони здоров'я;
- g) Забезпечити, щоб реформа СБУ сприяла запобіганню свавільних затримань, включаючи насильницькі зникнення, таємного тримання під вартою та тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, а також катування і жорстокого поводження з боку СБУ в майбутньому;

h) Запровадити ефективні механізми відшкодування для жертв свавільного затримання, катування і жорстокого поводження, включаючи сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, які б передбачали компенсацію за заподіяну шкоду, а також програми реабілітації, зокрема медичну та психологічну допомогу, юридичні та соціальні послуги;

С. Самопроголошеним «республікам»:

i) Звільнити всіх свавільно затриманих осіб негайно і з дотриманням умов безпеки;

j) Припинити практики «адміністративного арешту» і «превентивного затримання»;

k) Утримуватися від тримання осіб під вартою без зв'язку із зовнішнім світом і негайно повідомляти про місцеперебування затриманих їхнім родинам і адвокатам;

l) Поводитися з усіма особами, позбавленими волі, цивільними або військовими, гуманно і відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини і гуманітарного права;

m) Надати УВКПЛ та іншим незалежним міжнародним спостерігачам безперешкодний конфіденційний доступ до всіх місць тримання під вартою, включно з місцем тримання під вартою «Ізоляція»;

D. Міжнародній спільноті:

n) Наполегливо закликати самопроголошені «республіки» ефективно виконати рекомендації УВКПЛ, визначені в пунктах з i) до m) вище;

o) Використовувати всі доступні канали для впливу на самопроголошені «республіки» з метою дотримання норм міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права, що забороняють свавільні затримання, катування і жорстоке поводження;

p) Закликати Уряд України забезпечити повну відповідальність за будь-які випадки самовільного затримання, катувань та жорстокого поводження та виконати рекомендації УВКПЛ, перелічені у пунктах c) до h) вище.

Додаток І. Свавільні затримання, включаючи таємне тримання під вартою і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку урядових акторів у Харківському СБУ в 2014-2016 роках

1. У цьому додатку узагальнені фактичні висновки УВКПЛ щодо свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження з особами, яких тримали під вартою в період із 2014 до 2016 року в приміщеннях Управління Служби безпеки України в Харківській області (надалі – «Харківське СБУ»).

2. Ці висновки засновані на проведених ММПЛУ інтерв'ю з 63 особами (59 чоловіків та чотири жінки), 32 з яких (30 чоловіків і дві жінки) повідомили, що їх тримали під вартою у приміщеннях Харківського СБУ протягом різних періодів часу. Решта опитаних осіб, 31 особа (29 чоловіків і дві жінки), повідомили, що або були свідками використання приміщень Харківського СБУ як місця тримання під вартою⁶², або бачили, як осіб затримували співробітники СБУ, яких, як вони пізніше дізналися, тримали у приміщеннях Харківського СБУ.

І. Тенденції та приклади порушень прав людини

3. З весни 2014 року Харківське СБУ відповідало за порушення справ і розслідування кримінальних проваджень⁶³ щодо осіб, пов'язаних із місцевими антимайданними рухами або диверсійними групами, відомими як «харківські партизани». Попередні доповіді УВКПЛ описують, як свавільні затримання, насильницькі зникнення, катування і жорстоке поводження з такими особами, затриманими у зв'язку з конфліктом, були звичною практикою СБУ в Харкові та Харківській області, причому жертв часто тримали у приміщеннях Харківського СБУ. Як пояснив колишній співробітник Харківського СБУ, «для СБУ практично не існує законів, адже все, що є незаконним, можна просто засекретити або виправдати державною необхідністю».⁶⁴

4. З весни 2014 року до кінця 2016 року приміщення Харківського СБУ слугували неофіційним місцем тримання під вартою осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом.⁶⁵ Сотні осіб, затриманих у різних регіонах України, переводили до Харкова і тримали там під вартою без зв'язку із зовнішнім світом від кількох днів до кількох років. Таке таємне тримання під вартою осіб, які вважалися пов'язаними з місцевими антимайданними рухами, озброєними групами самопроголошених «республік» або харківськими диверсійними групами, не відповідало гарантіям, що містяться в нормативно-правовій базі України, як-от заборона затримання більш ніж на 72 години без санкції суду.⁶⁶

⁶² Такі свідки могли офіційно затримуватися СБУ і доставлятися до вищезгаданих місць менш ніж на 72 години або вже перебувати в офіційних місцях тримання під вартою, наприклад, у Харківському СІЗО, і доставлятися в приміщення СБУ лише для проведення слідчих дій.

⁶³ Найбільш часто застосовувалися статті 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 111 (державна зрада), 113 (диверсія), 258 (терористичний акт), 258³ (створення терористичної групи чи терористичної організації), 263 (незаконне зберігання зброї) та 294 (масові заворушення) Кримінального кодексу України.

⁶⁴ «Откровенія экс-сотрудника СБУ: почему не существует ХНР и что такое реальная кибервойна» [Откровенія экс-співробітника СБУ: чому не існує ХНР і що таке реальна кібервійна], текст доступний за посиланням tech.liga.net/technology/interview/otkroveniya-byvshego-sbushnika-kak-jila-i-chem-zanimalas-slujba-vo-vremya-goryachey-fazy-voynu.

⁶⁵ Законом України «Про попереднє ув'язнення» передбачено, що затриманих можна тримати під вартою тільки в установах Міністерства внутрішніх справ (ізоляторах тимчасового тримання, ІТТ) або у слідчих ізоляторах (СІЗО) Міністерства юстиції. Єдиним винятком є слідчий ізолятор СБУ, розташований у Києві за адресою Аскольдів провулок, 3А, який офіційно функціонує ще з доконфліктних часів через прогалини у законодавстві.

⁶⁶ Стаття 211 Кримінально-процесуального кодексу.

5. Багато осіб, яких тримали під вартою в Харківському СБУ, перебували поза межами правового поля з моменту їхнього фізичного затримання⁶⁷ і до звільнення (через одночасне звільнення за Мінськими домовленостями або інших чином), інші особи були формально затримані та їм було пред'явлено обвинувачення, перед тим, як їх переводили до Харківського СБУ, де їх тримали упродовж різних строків (від кількох днів до кількох місяців).

6. У деяких випадках СБУ ще більшою мірою залишала затриманих без захисту закону, відмовляючись визнати факт їх затримання у відповідь на звернення членів сім'ї. За таких обставин свавільне затримання становить насильницьке зникнення.

7. УВКПЛ встановило список із 105 затриманих (98 чоловіків та 7 жінок), яких, за підтвердженими даними, тримали під вартою у приміщеннях Харківського СБУ в період між квітнем 2014 року та груднем 2016 року. УВКПЛ склало другий список, до якого ввійшла 41 особа, зокрема три жінки, яких, за даними вторинних або відкритих джерел, тримали під вартою у Харківському СБУ. Ці два списки не є вичерпними, і УВКПЛ вважає, що вони відображають лише частину від загальної кількості осіб, яких тримали у приміщеннях Харківського СБУ в період між 2014 та 2016 роками. Свідки повідомили, що в якийсь момент в цьому місці одночасно перебувало до сотні затриманих.⁶⁸

8. Більшість осіб, яких тримали під вартою в Харківському СБУ, склали чоловіки. Жінки, опитані ММПЛУ, перебували там упродовж коротких періодів часу (від пари годин до двох днів), зазвичай під час допитів, а потім їх відпускали або переводили до офіційних місць тримання під вартою.⁶⁹ Дві жінки зазначили, що різні співробітники СБУ допитували їх упродовж двох днів, і їм доводилося спати на стільці. У цей період їм не давали їжі, тільки воду.⁷⁰ Одна з них поскаржилася на побиття різними предметами та імітацію страти, а інша – на погрози щодо її близьких.⁷¹ Ще одна жінка сказала, що їй погрожували згвалтуванням.⁷²

9. Нижче наведено деякі окремі історії, які ілюструють поводження, якого зазнавали затримані у приміщеннях Харківського СБУ, та умови їхнього тримання там.

10. 26 лютого 2015 року СБУ затримала у Харкові трьох чоловіків і обвинуватила їх у встановленні під час «Маршу гідності» 22 лютого 2015 року саморобного вибухового пристрою, у результаті детонації якого чотири цивільні особи загинули, і більше десяти було поранено. Співробітники СБУ доставили вищезгаданих чоловіків прямо до приміщень Харківського СБУ.

11. Там співробітники СБУ вдарили одного чоловіка прикладом гвинтівки по спині й по голові і потім піддали його імітації страти. Вони сказали, що він не залишиться живим, якщо не погодиться співпрацювати й свідчити проти самого себе. Вони налили на нього воду та піддали ударам електричним струмом протягом яких він кілька разів втрачав свідомість. Вони також душили його, надягнувши на обличчя маску протигазу й помістивши трубку протигазу у відро з водою. Потім співробітник СБУ сів йому на спину, а інший почав вивертати назад руки, сковані наручниками. Ще один чоловік, у медичній формі, показав йому сумку з медичними інструментами, зокрема скальпелями.

⁶⁷ З самого початку їхнього затримання до них не застосовувався жоден елемент належної правової процедури – не було ніякої реєстрації, поміщення до офіційного місця тримання під вартою, пред'явлення обвинувачень, доступу до судді, доступу до адвоката, жодної можливості повідомити родичів тощо.

⁶⁸ За словами одного колишнього затриманого, з лютого до березня 2015 року кількість затриманих становила 72 особи. Інтерв'ю УВКПЛ, 7 червня 2017 року. Інший колишній затриманий повідомив, що у середині лютого 2015 року там було до 108 затриманих. Інтерв'ю УВКПЛ, 13 вересня 2017 року.

⁶⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 лютого і 13 березня 2017 року.

⁷⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 березня і 13 липня 2017 року.

⁷¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 березня та 25 травня 2017 року.

⁷² Інтерв'ю УВКПЛ, 22 січня 2015 року.

Він запитав: «Ти чув крики? Це крики одного з твоїх співників, ми йому щойно відрізали яйця. Отже, пора вже тобі зізнатися, поки цього не трапилося з тобою». Інші співробітники тримали його й почали знімати з нього штани, у цей момент він погодився зізнатися.⁷³

12. Другого чоловіка відвели до підвалу, де побили та душили маскою протигазу. Вони стріляли з пістолета біля його голови. Після цього йому на голову знову надягли маску протигазу - та він знепритомнів. Він прийшов до тями, коли відчув у тілі електричний струм. Співробітники СБУ перевернули його на живіт, один з них став йому на спину, а інший потягнув наручники вгору. Співробітники СБУ пригрозили, що вони віддадуть його сім'ю та подругу добровольчому батальйону «Айдар», бійці якого їх згвалтують.

13. Третього чоловіка привезли у тир у підвалі сусіднього будинку за адресою вул. Чернишевська, 23⁷⁴, де група співробітників СБУ побили його металевим прутом. Він описав біль як «нестерпний». Один співробітник стріляв поруч із ним. Він чув крики, які для нього звучали так, ніби ще когось катують. Співробітники СБУ припинили, коли він погодився зізнатися й співпрацювати.

14. 27 лютого 2015 року СБУ доставила трьох вищезгаданих осіб до Харківської клінічної лікарні швидкої та невідкладної допомоги № 4 для формального медичного огляду, під час якого лікарі не задокументували їхні травми. За словами одного з затриманих, лікар навіть не дозволив йому зняти одяг, незважаючи на те, що він був «повністю чорним» від синців. За повідомленнями, їхні травми були зафіксовані пізніше того ж дня медичним персоналом ІТТ на вул. Камишева. Пізніше їх засудили до довічного позбавлення волі, а у грудні 2019 року звільнили в рамках одночасного звільнення. Було розпочато розслідування щодо їхніх повідомлень про катування, але його неодноразово закривали й відкривали.⁷⁵ 21 грудня 2020 слідчий закрив кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.⁷⁶

15. 29 квітня 2015 року мешканка Харкова була затримана і доставлена до приміщень Харківського СБУ. Два дні співробітники СБУ допитували її без адвоката й били її, щоб змусити зізнатися у зв'язках із «харківськими партизанами». Вони викручували їй пальці, били її по голові через товсту книжку, по ногам та спині металевою дубинкою чи битою. Її відвели у тир⁷⁷, де їй надягли на голову мішок, і співробітник СБУ стріляв поруч із нею. О другій годині ночі 2 травня 2015 року співробітники СБУ відвезли її на медичний огляд до Харківської клінічної лікарні швидкої та невідкладної допомоги № 4. Лікар побачив її синці та запитав, чи «не впала вона». Тоді її відвезли до ІТТ, а потім назад до приміщень Харківського СБУ, а потім до суду. Співробітники СБУ погрожували, що якщо вона поскаржиться судді, вони відвезуть її назад і знову катуватимуть.⁷⁸ Жінка не скаржилася, побоюючись помсти і сумніваючись, що в результаті когось притягнуть до відповідальності. Її було обвинувачено за статтями 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 258 (терористичний акт) і 263 (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами)

⁷³ Інтерв'ю УВКПЛ, 31 травня і 7 червня 2017 року.

⁷⁴ Див. нижче п. 18.

⁷⁵ 8 травня 2019 року військова прокуратура Харківського гарнізону закрила кримінальну справу за ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень) і ст. 374 (порушення права на захист) Кримінального кодексу України. У листопаді Апеляційний суд Харківської області скасував це рішення. У грудні Територіальне управління Державного бюро розслідувань у м. Полтаві знов закрило це кримінальне провадження. У листопаді 2020 року Полтавський апеляційний суд скасував це рішення і направив справу на досудове розслідування. Суд заявив, що слідчий не встановив час, місце і обставини, за яких були отримані травми. Рішення Полтавського апеляційного суду доступне за посиланням: reyestr.court.gov.ua/Review/93069260.

⁷⁶ Відповідно до ч. 1 ст. 284 Кримінально-процесуального кодексу.

⁷⁷ Див. нижче п. 24.

⁷⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 25 травня 2017 року.

Кримінального кодексу України, та суд звільнив її, змінивши запобіжний захід. У грудні 2017 року її було звільнено в рамках одночасного звільнення.

16. 26 грудня 2014 року СБУ затримала мешканця Донецької області та привезла до будівлі СБУ в Покровську, щоб отримати інформацію про схованки зброї та склад і дислокацію озброєних груп. Співробітники СБУ роздягнули його і кілька разів опустили у басейн із холодною водою, допоки над поверхнею води не залишилися тільки його руки та голова. Він не відчував дно під ногами й побоювався утонуту. Тоді його піддали удушенню, ллючи на рушник, який прикривав рот і ніс, воду. Вони піддали його імітації страти, стріляли прямо над його головою. У ніч із 26 на 27 грудня 2014 року його перевели до приміщень Краматорського СБУ, де співробітники СБУ били по всім частинам тіла, крім голови, пластиковими палками, ламаючи йому ребра, щоб змусити його написати зізнання. 30 грудня 2014 року цього чоловіка перевели до приміщень Харківського СБУ, де тримали під вартою без зв'язку з зовнішнім світом до звільнення у серпні 2016 року⁷⁹. У жовтні проти нього було порушено кримінальне провадження за статтею 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) Кримінального кодексу України. Суд пізніше звільнив його від кримінальної відповідальності за умови, що він не буде подавати скаргу на тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом.⁸⁰ Співробітники СБУ періодично відвідували його до 2019 року й тиснули, щоб він погодився співпрацювати, погрожуючи в разі відмови порушити інше кримінальне провадження.

II. Опис місця

17. Протягом 2014-2016 років УВКПЛ відмовляли у доступі до приміщень Харківського СБУ. Проте, затримані та свідки, опитані ММПЛУ, надали, незалежно одне від одного, детальні описи цих приміщень, які підтверджували один одного. Представники ММПЛУ відвідали дане місце у 2017 році, що дозволило отримати додаткову інформацію і ще більшою мірою підтвердити розповіді жертв порушень прав людини.

18. Дане місце тримання під вартою було розташоване у головній будівлі управління у Харкові за адресою вул. Мироносицька, 2.⁸¹ До цієї будівлі прибудовано східне крило у внутрішньому дворі, яке на різних картах позначено або як прибудова до будівлі, розташованої за адресою вул. Мироносицька, 2, або як окрема будівля за адресою вул. Чернишевська, 21. За словами співрозмовників із СБУ, це крило було збудовано пізніше головної будівлі спеціально як місце тримання під вартою.⁸² Приміщення для тримання під вартою розташовувалися на першому та другому поверхах східного крила і станом на 2014 рік офіційно не використовувалися.

19. Колишні затримані та свідки надали детальні описи другого поверху, де знаходилася більшість затриманих.⁸³ Якщо ввійти на поверх зі сходової клітки, зліва був коридор, а відразу напроти – туалет. Частина коридора була відокремлена скляною перегородкою. Перед скляною перегородкою, знаходилося шість кімнат, по три з кожного боку, затримані були свідками використання цих кімнат персоналом для проведення допитів, адміністративної роботи та готування їжі. За скляною стіною знаходилися вісім камер – чотири справа і чотири зліва. Спочатку камери були пронумеровані, починаючи з № 1 зліва і далі за годинниковою стрілкою. Камера № 1 була вузькою й маленькою. Розмір камер № 2, 3 та 4 становив приблизно п'ять на сім метрів. У кожній з

⁷⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

⁸⁰ Спочатку прокурор вимагав позбавлення волі, але коли дізнався, що цього чоловіка тримали під вартою без зв'язку з зовнішнім світом у Харківському СБУ, він натомість попросив звільнення від кримінальної відповідальності.

⁸¹ Координати GPS: 49.999724, 36.236347. Google Maps: goo.gl/F1FMbJ.

⁸² Відвідування місця представниками ММПЛУ, 9 серпня 2017 року.

⁸³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня, 1 листопада і 14 грудня 2016 року, 2 серпня 2017 року і 29 березня 2018 року. Ці приміщення можна побачити у відеоматеріалі «Громадського ТБ» про Харківське СБУ, відео доступне за посиланням: www.youtube.com/watch?v=cGv1HzmTlk.

цих камер розташовувалося сім двоярусних ліжок, що стояли вздовж стін, три столи посередині, а у кутку – підлоговий унітаз із занавіскою та раковина. Коли п'ятнадцяту особу помістили у камеру № 3 – принесли додаткове ліжко.⁸⁴ Ці чотири камери виходили у південний внутрішній двір. Справа були розташовані менші камери № 8, 7, 6 і 5, які виходили у північний внутрішній двір і в яких були унітази із сидіннями.⁸⁵ У камерах № 8 і 7 були також душові кабінки.⁸⁶ Вікна були заграбовані металевими решітками та покриті непрозорим пластиком⁸⁷, у якому деяким затриманим вдалося зробити дірки, щоб бачити один із внутрішніх дворів⁸⁸. У всіх камерах здійснювалося постійне відеоспостереження, а вимикачі світла знаходилися поза межами камер.⁸⁹

20. 9 серпня 2017 року, коли дане місце уже не використовувався для тримання під вартою, ММПЛУ відвідала другий поверх східного крила і побачила, що проведено масштабні ремонтні роботи.⁹⁰ Кімнати з лівого боку були перетворені на спортивні зали та адміністративні приміщення. У колишній камері № 2 на підлозі було покладено нову блакитну кахельну плитку. Колишня камера № 4 була заповнена інформаційно-технологічним обладнанням, а на дверях було розміщено наліпку зі згадкою про веб-сайт «Миротворець».⁹¹ Колишні камери з правового боку були опечатані. Співробітники СБУ, які супроводжували ММПЛУ, стверджували, що підлогу не ремонтували вже багато років, проте стан цих приміщень (плитка, фарба) виглядав свіжим. Один колишній затриманий заявив, що у 2014 році залишив у одній камері свою слину, кров і волосся, щоб довести факт його перебування там⁹², а ще кілька затриманих сказали, що залишили у своїх камерах спеціальні знаки, але під час ремонту ці сліди фактично були б знищені.

21. СБУ використовувала перший поверх східного крила для ізоляції та тримання під вартою щонайменше однієї затриманої особи, хворої на туберкульоз.⁹³ У серпні 2016 року це приміщення використовувалося для тримання під вартою п'яти осіб.⁹⁴ На момент відвідування ММПЛУ на цьому поверсі проводився капітальний ремонт.

22. Внутрішній двір східного крила містив три закриті дворики для прогулянок, якими СБУ іноді дозволяла користуватися затриманим. Усі три прогулянкові дворики були відгороджені стінами, а дах був зроблений з прозорого пластику, який пропускав світло.⁹⁵

23. За адресою вул. Чернишевська, 23, на північний схід від східного крила, розташовувалася п'ятиповерхова будівля. Вона офіційно належала Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, але також використовувалася СБУ для тримання під вартою.⁹⁶ У підвалі цієї будівлі знаходився стрілецький тир довжиною приблизно 30 метрів, яким користувалося Харківське СБУ. У 2014-2016 роках тир використовувався також для проведення допитів і покарання затриманих.

⁸⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Це чітко видно у відеоматеріалі «Громадського ТБ» на 25:56: www.youtube.com/watch?v=-cGv1HzmTlk.

⁸⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

⁸⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 14 грудня і 3 серпня 2016 року.

⁹⁰ У вересні 2016 року, невдовзі після звільнення останніх затриманих, СБУ запросила до приміщення Харківського СБУ журналістів, щоб продемонструвати, що там нікого не тримають. Див. youtu.be/ndHMRu2wUDQ. ММПЛУ відвідала це місце, щоб зіставити інформацію зі свідчень із фактичним станом приміщень Харківського СБУ.

⁹¹ Див. виноски 60 в основному тексті доповіді.

⁹² Інтерв'ю УВКПЛ, 28 грудня 2016 року.

⁹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року.

⁹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року і 29 березня 2018 року.

⁹⁵ Прогулянкові дворики можна побачити на супутникових знімках у Google Maps (див. <https://goo.gl/F1FMbJ>), а також на ескізах, які надали деякі колишні затримані. Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 3 серпня 2016 року. Існування цих двориків було також підтверджено в ході відвідування цього об'єкта представниками ММПЛУ.

⁹⁶ Координати: 49.999952; 36.237444; Google Maps: bit.ly/2IHhqMMP.

24. Деяких осіб, опитаних УВКПЛ, не тримали у Харківському СБУ, а тільки привозили до вищезгаданого тир, а потім переводили до інших приміщень, наприклад, до Харківського ІТТ та Харківського СІЗО. Жертви незалежно одна від одної описали цей тир, де їх били металевими предметами, як-от приклади гвинтівки і алюмінієві бейсбольні бити, та піддавали удушенню за допомогою модифікованих протигазів, імітації утоплення, ударам електричним струмом та імітації страти. Один затриманий повідомив, що його роздягнули та припалили оголені сідниці запальничкою.⁹⁷ Ще одна особа розповіла, що її били по ногах металевим пругом, потім запитали, яка нога болить більше, після чого ще 20 разів ударили спеціально по тій нозі⁹⁸. Більшість затриманих повідомили, що їх переводили до інших частин будівлі для підписання інкримінуючих документів.

25. УВКПЛ збило інформацію, яка свідчить про те, що принаймні у п'яти випадках – у листопаді 2014 року, 12 або 13 лютого 2015 року і тричі у квітні-травні 2016 року – затриманих виводили з камер на другий поверх і переводили до інших приміщень, очевидно намагаючись приховати факт їхньої присутності, коли очікували сторонніх відвідувачів, таких як прокурори, представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або міжнародні спостерігачі.

26. Наприклад, одну особу, яку тримали під вартою з жовтня 2014 року до серпня 2016 року, у травні 2016 року під час зовнішньої перевірки ховали від сторонніх очей у тирі.⁹⁹ Інший затриманий підтвердив, що його ховали у конференц-залі Головного управління Міністерства внутрішніх справ у Харківській області під час перевірок у листопаді 2014 року і лютому 2015 року, та у тирі під час перевірки представниками обласної прокуратури у квітні 2016 року.¹⁰⁰ ММПУ відвідала цей тир у серпні 2017 року і переконалася в тому, що він відповідає описам, що були надані жертвами.¹⁰¹

27. За словами свідків, опитаних УВКПЛ, з кінця серпня до кінця вересня 2016 року як ще одне неофіційне місце тримання під вартою Харківське СБУ використовувало «радіолокаційний центр»¹⁰², розташований у Харкові або поблизу Харкова. СБУ перевела трьох затриманих, які залишалися там, до бази відпочинку під назвою «Зелений гай». Це останнє місце про яке відомо, що там із вересня до грудня 2016 року розміщувалися особи, затримані Харківським СБУ.¹⁰³ Ймовірно, що це база «Зелений гай» у Святогірську (Донецька область)¹⁰⁴, яку використовували для розміщення осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, перед одночасним звільненням у грудні 2017 року.

III. Хронологія тримання під вартою між 2014 та 2016 роками

«Тебе тут немає».

Охоронець СБУ – особи, яку тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом

A. 2014 рік

⁹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 і 28 лютого, 3 березня, 12 квітня, 25 і 31 травня та 7 червня 2017 року.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

¹⁰⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року.

¹⁰¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 березня, 12 квітня і 31 травня 2017 року.

¹⁰² Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року. У дворі цієї будівлі можна було побачити значну кількість апаратури зв'язку – антени чималого розміру.

¹⁰³ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року.

¹⁰⁴ Одна затримана особа повідомила, що остання група осіб, яких тримало під вартою в Харківському СБУ, знаходилася у Святогірську, що підтверджувало б розташування бази «Зелений гай». Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

28. ММПЛУ має небагато інформації про перші дні, коли почали тримати осіб під вартою в приміщеннях Харківського СБУ, хоча їй повідомили, що затримані, так звані «потеряшки» (особи, яких загубили)¹⁰⁵, перебували там вже у квітні чи травні 2014 року.¹⁰⁶

29. Станом на середину літа 2014 року у вищезгаданому місці нараховувалося близько 30 затриманих, більшість з яких було переведено з Донецької та Луганської областей¹⁰⁷, а кількох – із Харкова.¹⁰⁸ Один із них, член харківського відділення Комуністичної партії, був звільнений з-під варти у липні 2014 року, коли його сім'я, як стверджується, заплатила викуп.¹⁰⁹

30. У серпні 2014 року, коли в Донецькій та Луганській областях активізувалися бойові дії, Харківське СБУ почало готувати комплекс на Мироносицькій до прийому великої кількості осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом. Один свідок бачив підготовчі роботи, зокрема, як охоронці занесли значну кількість ліжок і матраців.¹¹⁰ Охоронці підтвердили одному затриманому, що СБУ готується приймати «ув'язнених із Донецька і Луганська».¹¹¹

31. Восени 2014 року Харківське СБУ посилило тиск на місцевих активістів, пов'язаних з антимайданним рухом, і затримало деяких із них.¹¹² Цих осіб утримували у комплексі на Мироносицькій. У вересні 2014 року мало місце сім одночасних звільнень утримуваних осіб між Урядом і озброєними групами (7, 11, 12, 14, 20, 21 і 28 вересня). Загалом Уряд звільнив щонайменше 281 затриманих. Приблизно третину з 35 осіб, які були звільнені Урядом 20 вересня, тримали в приміщеннях Харківського СБУ. Принаймні один затриманий був звільнений з Харківського СБУ у жовтні 2014 року, після того, як його сім'я заплатила комусь із Харківського СБУ викуп у розмірі 5000 дол. США.¹¹³ 1 листопада 2014 року було проведено ще одне одночасне звільнення, під час якого Уряд звільнив 25 осіб, зокрема близько десяти – з Харківського СБУ.¹¹⁴

32. У жовтні чи листопаді 2014 року¹¹⁵ представниками офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини було проведено перевірку приміщень Харківського СБУ.¹¹⁶ Готуючись до цього візиту, охоронці надягли наручники приблизно 30 затриманим, які на той час знаходилися під вартою¹¹⁷, надягли їм на голову мішки та перевели їх у ті місця будівлі, які інспектори не відвідали б.¹¹⁸ Деяких із затриманих відвели до конференц-залу Головного управління Міністерства внутрішніх справ, що розташоване у сусідній з будівлею СБУ

¹⁰⁵ Термін, який використовували особи, яких тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, щодо себе. Інтерв'ю УВКПЛ, 14 грудня 2016 року.

¹⁰⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 27 лютого 2018 року.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Колишній затриманий надав список імен. Деякі особи із цього списку, ймовірно, були затримані влітку 2014 року. Інтерв'ю УВКПЛ, 27 лютого 2018 року.

¹⁰⁹ Ще один колишній затриманий сприяв виплаті викупу. Інтерв'ю УВКПЛ, 29 серпня і 16 жовтня 2017 року.

¹¹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 27 жовтня 2017 року.

¹¹¹ Там само.

¹¹² Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня 2016 року, 17 листопада 2017 року, і 29 березня і 19 квітня 2018 року.

¹¹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня 2016 року.

¹¹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року.

¹¹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 28 грудня 2016 року, 29 березня 2018 року, і 19 квітня 2018 року.

¹¹⁶ За словами (тодішнього) голови Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, «з 2014 року було кілька візитів до управління СБУ в Харківській області, до Краматорська. Але на момент наших візитів, які були без попередження, людей не було знайдено. Не було фактів недопуску працівників Уповноваженого до об'єктів, вони могли хіба зачекати півгодини-годину. На всі наші офіційні звернення до правоохоронних органів отримували відповідь, що інформація не підтверджується і людей, про яких ми запитували, у них не було». Докладніше див. за посиланням hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/ofis-upovnovazhenogo-ne-znayshov-tayemnyh-tyurem-sbu-kryklyvenko.

¹¹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року.

¹¹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня і 19 квітня 2018 року.

будівлі.¹¹⁹ Через чотири години, коли візит було завершено, співробітники установи повернули затриманих до їхніх камер.¹²⁰

33. У грудні 2014 року, готуючись до нового одночасного звільнення, СБУ привезла до будівлі Харківського СБУ велику кількість затриманих з інших регіонів країни, зокрема з Київського СІЗО.¹²¹ Деякі з цих затриманих були громадянами Російської Федерації.¹²² Затримані, яких доставили до Харкова через Краматорськ і Покровськ (колишній Красноармійськ) скаржилися на жорстоке поводження з боку СБУ під час перевезення.¹²³ 26 грудня 2014 року відбулося масштабне одночасне звільнення, зокрема Уряд звільнив 224 особи. Під вартою залишилося близько 30 затриманих.¹²⁴

34. У період з осені 2014 року до літа 2015 року умови тримання були жахливими. Якість їжі була низькою, а її кількість недостатньою; затримані були «готові вбити за дві ложки каші».¹²⁵ Охоронці приносили їжу в пластикових відрах, імовірно з місцевої їдальні СБУ.¹²⁶ На обід затримані отримували «5-6 ложок каші», шматок хліба «розміром з коробку сірників» і чай без цукру.¹²⁷ Їм не видавали одяг і предмети особистої гігієни, як-от мило, зубні щітки, зубна паста, пральний порошок або засоби для гоління.¹²⁸ Через приплив нових затриманих перед одночасними звільненнями всі вісім камер були переповнені; деяких осіб тримали навіть у душовій.¹²⁹ У камерах затримані спали по черзі, тому що було замало ліжок.¹³⁰

В. 2015 рік

35. У січні чи лютому 2015 року керівник відділення для тримання під вартою пішов зі своєї посади, і його обов'язки став тимчасово виконувати його заступник.¹³¹ У рамках підготовки до наступного раунду одночасних звільнень СБУ постійно привозила нових затриманих з усієї країни.¹³² 10 лютого 2015 року співробітники СБУ знову надягли затриманим наручники, мішки на голови, та сховали їх по всій території будівлі на Мироносицькій, швидше за все через чергову перевірку.¹³³

36. У лютому 2015 року відбулося щонайменше два раунди одночасних звільнень затриманих 21 лютого 2015 року було звільнено 28 затриманих¹³⁴ та 27 лютого 2015 року – шість осіб¹³⁵. У березні 2015 року СБУ продовжила доставляти до місця тримання під вартою нових затриманих із Донецька, Харкова, Маріуполя, Миколаєва та Одеської областей¹³⁶, у результаті чого їхня чисельність зросла до 70¹³⁷.

37. У квітні 2015 року СБУ здійснила декілька затримань у Харкові й доставила затриманих до будівлі Харківського СБУ. Щонайменше один затриманий, якого били по всьому тілу, крім голови, та погрожували смертю у тирі будівлі на Чернишевській, одержав травми, небезпечні для життя, тому співробітники СБУ були змушені перевести його до Харківської клінічної

¹¹⁹ Там само.

¹²⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 28 грудня 2016 року.

¹²¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹²² Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹²³ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹²⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня і 29 липня 2016 року.

¹²⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2016 року.

¹²⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня і 29 липня 2016 року. та 19 квітня 2018 року.

¹²⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року і 29 березня 2018 року.

¹²⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹²⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

¹³⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року і 29 березня 2018 року.

¹³¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

¹³² Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого і 29 липня 2016 року.

¹³³ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня, 29 липня і 3 серпня 2016 року та 29 березня 2018 року.

¹³⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹³⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року і 29 березня 2018 року.

¹³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 7 грудня 2015 року, 26 лютого, 29 липня і 1 листопада 2016 року, 24 лютого 2017 року, 27 лютого і 29 березня 2018 року.

¹³⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

лікарні швидкої та невідкладної допомоги № 4. У лікарні затриманий провів два тижні під вигаданим іменем без зв'язку з зовнішнім світом. Перебуваючи в лікарні, він спробував утекти, вистрибнувши з вікна, внаслідок чого зламав ногу. Після перебування в лікарні його тримання під вартою було легалізовано – його офіційно обвинуватили та перевели до Харківського СІЗО.¹³⁸

38. Другого травня 2015 року СБУ вперше дозволила затриманим користуватися внутрішніми двориками для прогулянок.¹³⁹ Для більшості затриманих це стало першою за кілька місяців можливістю вийти на трохи ширший простір і вдихнути свіже повітря. Раніше деякі затримані годинами просто кружляли по камерах.¹⁴⁰ Це також дозволило затриманим спілкуватися одне з одним і бачити, хто ще перебуває під вартою. До того часу охоронці забороняли будь-яке спілкування між камерами цього крила та розпилювали сльозоточивий газ, якщо затримані не додержувалися цього правила.¹⁴¹

39. У середині травня 2015 року, за словами однієї опитаної особи, в цьому місці нараховувалося 68 затриманих.¹⁴² Упродовж першого півріччя 2015 року значних покращень умов тримання під вартою не спостерігалось. Деякі з нових затриманих, поміщених у камери у той час, мали проблеми зі здоров'ям, що потребували надання медичної допомоги, яка в даному місці була недоступна. Один затриманий хворів на діабет, і його стан суттєво погіршився, тому що йому своєчасно не робили ін'єкції інсуліну.¹⁴³

40. Десь у червні 2015 року СБУ призначила нового керівника відділення для тримання під вартою, а тимчасово виконуючий його обов'язки повернувся на посаду його заступника.¹⁴⁴ Приблизно в той період умови тримання під вартою значно покращилися. Починаючи з липня 2015 року, СБУ дозволила затриманим готувати їжу на тимчасовій кухні у відділенні для тримання під вартою, завдяки чому їхній раціон істотно поліпшився.¹⁴⁵ У раціон поступово вводилися м'ясні консерви, горох, рис, пізніше – свіжі овочі, наприклад, капуста і буряк.¹⁴⁶ Душ, як і раніше, дозволявся рідко – приблизно раз на тиждень або на два тижні.¹⁴⁷ Адміністрація заохочувала деяких затриманих працювати на роботах з утримання місця – як-от установка душової kabіни, фарбування стін та підлоги, миття автомобілів СБУ у дворі – в обмін на сигарети.¹⁴⁸ Опитані надали суперечливі відомості щодо того, чи могли затримані відмовитися працювати або чи була праця примусовою.¹⁴⁹ Один затриманий заявив, що СБУ заохочувала затриманих підслуховувати один одного та повідомляти¹⁵⁰ взамін на привілейоване ставлення – їх краще годували, давали сигарети й навіть дозволяли користуватися комп'ютером.¹⁵¹

41. Доступ до медичної допомоги впродовж усього літа 2015 року залишався жахливим. Один затриманий із хірургічним штирем у нозі звернувся до адміністрації по допомогу щодо видалення штиря.¹⁵² Він був доставленим до медичного закладу на прийом до хірурга та зробив рентгенологічне

¹³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 28 лютого 2017 року.

¹³⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого, 29 липня і 3 серпня 2016 року та 29 березня 2018 року.

¹⁴⁰ Один затриманий так описав свої вправи: «Я також зазвичай ходив у камері по колу, рахуючи кроки – 21 крок за одне коло – і помножуючи їх на довжину одного кроку. Я легко міг пройти 15 кілометрів на день. Ось чому мої співкамерники дали мені прізвисько «Пропелер». Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁴¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року.

¹⁴² Інтерв'ю УВКПЛ, 12 квітня 2017 року.

¹⁴³ Інтерв'ю УВКПЛ, 7 грудня 2015 року, 17 березня 2016 року та 29 березня 2018 року.

¹⁴⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹⁴⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁴⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁴⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 1 листопада 2016 року і 24 лютого 2017 року.

¹⁴⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁴⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року та 19 квітня 2018 року.

¹⁵⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁵¹ Один затриманий вважав, що щонайменше дві затримані особи погодилися шпигувати за співкамерниками. Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁵² Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого і 29 липня 2016 року.

дослідження. Цей лікар, однак, відмовився виконати хірургічну операцію.¹⁵³ Інший затриманий, який був виснажений поганим харчуванням, страждав різкими болями у шлунку через виразку і гіпертонію. СБУ доставила його до поліклініки неподалік у липні чи серпні 2015 року та двічі у 2016 році.¹⁵⁴ Він описав, що його оглянув «старий, заслужений лікар СБУ», який зазначив, що у нього «чудове здоров'я».¹⁵⁵ Ще в одного затриманого під час перебування під вартою трапилися серцеві напади; однак він не отримав належної медичної допомоги.¹⁵⁶

42. У червні 2015 року, охоронець витягнув з камери молодого затриманого з Донецька, прикував його наручниками до дверей у коридорі та побив¹⁵⁷, заявивши, що затриманий «неввічливо поведився».¹⁵⁸ В іншому епізоді той самий охоронець напав на пораненого члена озброєної групи з Луганська, який мав травму ноги, носив апарат Ілізарова і не зміг виконати команду охоронця піти в душову. Охоронець побив затриманого дубинкою, зокрема й по травмованій нозі.¹⁵⁹

43. У жовтні 2015 року були одночасно звільнені щонайменше дві особи.¹⁶⁰ Того ж місяця було здійснено ще одну спробу одночасного звільнення: 9 чи 10 осіб були вивезені з установи на Мироносицькій та доставлені до Краматорська. Коли домовленість було зірвано, СБУ повернула цих затриманих до Харкова. Ще одне одночасне звільнення зрештою було проведено у листопаді 2015 року, й кількість затриманих в місці тримання під вартою зменшилася до 25.¹⁶¹

44. У двох окремих епізодах, у жовтні та грудні 2015 року, дві особи, затримані у зв'язку з конфліктом, яких тимчасово тримали в цьому місці, таємно винесли з нього списки затриманих.¹⁶² СБУ, на перший погляд, не відреагувала на цей витік інформації, і у листопаді 2015 року адміністрація надала затриманим контрольований доступ до телефону.¹⁶³ СБУ підготувала заяву для будь-якої особи, яка хотіла подзвонити родичам, і заяву для родичів, з якою вони мали звернутися до «уповноваженого з прав людини» і «голови» самопроголошеної «Донецької народної республіки».¹⁶⁴ Вважається, що це було зроблено, щоб посилити тиск на самопроголошені «республіки», щоб прискорити темпи одночасних звільнень.¹⁶⁵

45. Умови тримання під вартою на Мироносицькій протягом осені 2015 року продовжили покращуватися. Наприкінці року затримані нарешті одержали предмети особистої гігієни, зокрема зубну пасту, зубні щітки, мило та пральний порошок, а також новий одяг і постільну білизну.¹⁶⁶ Адміністрація встановила у приміщеннях пральну машину.¹⁶⁷ До того часу у більшості затриманих понад рік не було можливості змінити одяг, а їхній старий одяг «практично згнив».¹⁶⁸ Крім того, співробітники СБУ встановили в деяких

¹⁵³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁵⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁵⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого і 3 серпня 2016 року.

¹⁵⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого 2016 року.

¹⁵⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 1 листопада 2016 року.

¹⁵⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 лютого і 17 березня 2017 року.

¹⁶² Інтерв'ю УВКПЛ, 1 і 17 березня 2017 року.

¹⁶³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁶⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року і 29 березня 2017 року.

¹⁶⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2017 року.

¹⁶⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня, 3 та 4 серпня 2018 року і 19 квітня 2018 року. Один затриманий заявив, що так і не отримав новий одяг від адміністрації СБУ. Ті нові сорочки, які цей затриманий одержав, були привезені особами, яких тримали під вартою згідно з законодавством України, коли їх привезли з Харківського СІЗО. Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

¹⁶⁷ Інтерв'ю УВКПЛ 29 липня 2016 року і 19 квітня 2018 року.

¹⁶⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

камерах телевізори й принесли затриманим старі журнали та книжки для читання.¹⁶⁹

46. Затриманих продовжили мучити проблеми зі здоров'ям, як-от серйозні інфекції ротової порожнини внаслідок відсутності стоматологічної гігієни.¹⁷⁰ У жовтні 2015 року один затриманий почав потерпати від серйозних проблем із нирками. Після п'яти днів високої температури, 26 жовтня 2015 року, СБУ відвезла його до Харківської клінічної лікарні швидкої та невідкладної допомоги № 4. Виявилося, що затриманий потребував термінового хірургічного втручання, тому того ж дня співробітники СБУ перевели затриманого (під змінним ім'ям) до Обласного медичного клінічного центру урології і нефрології Харківського національного медичного університету, де лікарі видалили в нього камені з сечового міхура. 6 листопада 2015 року той самий затриманий переніс іншу хірургічну операцію, під час якої йому було видалено нирку. Він провів у лікарні три тижні під наглядом озброєних охоронців СБУ, прикутий наручниками до ліжка.¹⁷¹ 27 листопада 2015 року СБУ перевела його назад до будівлі на Мироносицькій.¹⁷²

С. 2016 рік

47. На початку лютого 2016 року в установі залишилося приблизно 23 затриманих.¹⁷³ 20 лютого 2016 року відпустила ще п'ятьох осіб для одночасного звільнення, яке відбулося наступного дня.¹⁷⁴ Це був останній раз, коли харківських затриманих було включено до одночасних звільнень, хоча СБУ незалежно від одночасних звільнень звільняла затриманих впродовж решти року.

48. На той момент декілька затриманих, як повідомлялося, вкрали в охоронців мобільний телефон, яким вони користувалися в туалеті, де не було відеоспостереження. Вони поінформували своїх близьких про те, де їх тримають, і повідомили прізвища затриманих, які залишалися під вартою.

49. 25 лютого СБУ доставила затриманого на автовокзал у Харкові і звільнила його, видавши йому 200 гривень (близько 4 дол. США) і мобільний телефон.¹⁷⁵ Іншого затриманого було звільнено у березні 2016 року; йому також було видано кількесот гривень.¹⁷⁶ 20 квітня 2016 року СБУ перевела до установи на Мироносицькій двох затриманих із Краматорська.¹⁷⁷ На той момент в місці тримання під вартою залишилося вісімнадцять затриманих.¹⁷⁸

50. 20 квітня 2016 року була проведена ще одна зовнішня перевірка цього місця, за твердженнями – співробітниками прокуратури.¹⁷⁹ Цього разу

¹⁶⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року і 29 квітня 2018 року. За словами одного затриманого, «бібліотека» розташовувалася на першому поверсі. Інтерв'ю УВКПЛ, 19 квітня 2018 року.

¹⁷⁰ Один затриманий заявив, що в нього рот був «як губка». Інтерв'ю УВКПЛ, 7 березня 2018 року.

¹⁷¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого, 17 березня, 29 липня, 3 і 4 серпня 2016 року, 29 березня і 19 квітня 2018 року. Див. також інтерв'ю з цією особою у відеоматеріалі «Громадського ТБ»: www.youtube.com/watch?v=-cGv1HzmTlk.

¹⁷² Затриманий описав пережите так: «Для мене ця країна – більше не Україна. Вони зруйнували моє здоров'я. Я втратив нирку через катування. Найважливіше зараз – бути з дружиною та дітьми. Коли мене викрали, мій молодший син ще не говорив, а зараз йому три з половиною, і я вчу його вперше сказати «тато». Хочу також відвідати могилу мого батька, який помер, коли я перебував під вартою». Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року. Див. його повторний візит до зазначеного медичного центру у відеоматеріалі «Громадського ТБ», приблизно на позначці 28:00: www.youtube.com/watch?v=-cGv1HzmTlk.

¹⁷³ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 лютого і 14 грудня 2016 року.

¹⁷⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 лютого 2016 року.

¹⁷⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 березня 2016 року.

¹⁷⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 листопада 2016 року.

¹⁷⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁷⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року і 24 лютого 2017 року.

¹⁷⁹ За словами одного затриманого, співробітник СБУ, обговорюючи майбутню перевірку, згадав «місію ОБСЄ». Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня, 3 і 4 серпня 2016 року, 29 березня і 19 квітня 2018 року.

співробітники поставили автобус в один з внутрішніх дворів і наказали всім затриманим зібратися в автобус.¹⁸⁰ Автобус виїхав з управління й зупинився на одній з вулиць поруч із харківським залізничним вокзалом.¹⁸¹ Автобус простояв там майже шість годин і повернувся на Мироносицьку ближче до півночі.¹⁸²

51. Остання задокументована перевірка відбулася 20 травня 2016 року, коли делегація Підкомітету Організації Об'єднаних Націй із попередження катувань спробувала відвідати кілька об'єктів СБУ, зокрема установу на Мироносицькій. СБУ відмовила Підкомітетові в повному доступі до місця, через що Підкомітет перервав свій візит.¹⁸³ Тим не менш, щоб приховати факт присутності затриманих, СБУ швидко перевела всіх затриманих до тиру, розташованого у підвалі сусідньої будівлі за адресою вул. Чернишевська, 23.¹⁸⁴ Затримані провели там кілька годин, після чого їх супроводили назад у камери.¹⁸⁵

52. Тривале тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом спричинило сильний психологічний вплив на деяких затриманих, що перебували на Мироносицькій. Вони повідомили, що були свідками щонайменше двох спроб самогубства. Один затриманий, який спробував перерізати собі горло, як стверджували, був доставлений до Харківській клінічної лікарні швидкої та невідкладної допомоги № 4.¹⁸⁶ Інший затриманий спробував перерізати собі вени.¹⁸⁷ В інших затриманих, як здається, були психофізичні травми, отримані внаслідок поводження, якого вони зазнали поки їх тримали під вартою до прибуття у будівлю Харківського СБУ.¹⁸⁸

53. 16 липня 2017 року начальник Управління СБУ в Харківській області був звільнений, і замість нього було призначено іншу особу. На першій зустрічі з ММІПЛУ новий начальник стверджував, що місця тримання під вартою не існує. Тим не менш, він також сказав, що його робота полягала у тому, щоб «переконатися, що затриманих на Мироносицькій немає».¹⁸⁹

54. 25 липня і 2 серпня 2016 року Харківське СБУ звільнило відповідно шістьох і сімох затриманих.¹⁹⁰ Перш ніж їх відпустити, СБУ змусила кожную особу підписати «угоду про співробітництво» і записати на відео заяву про те, що вони готові співпрацювати з СБУ.¹⁹¹ Коли один затриманий відмовився, СБУ почала погрожувати його сім'ї «наслідками».¹⁹² Шістьох затриманих відпустили у різних місцях, групами, на відрізу між Слов'янськом і Дружківкою.¹⁹³

55. Другого серпня 2016 року СБУ перевела п'ятьох затриманих, які залишилися в місці тримання під вартою на Мироносицькій, на перший поверх, де їх тримали у камерах без вікон та з поганою вентиляцією.¹⁹⁴ Затримані благали охоронців відчинити двері хоча б на п'ять хвилин, щоб запустити свіже

¹⁸⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року. За словами одного затриманого, в той час неподалік від установи завжди стояв автобус, готовий вивезти затриманих у випадку раптової перевірки. Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁸¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року і 19 квітня 2018 року. За словами одного затриманого, це була вулиця Коцарська.

¹⁸² Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року.

¹⁸³ Орган Організації Об'єднаних Націй із попередження катувань призупиняє візит до України, послаючись на перешкоди, 15 травня 2016 року, див. www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20017.

¹⁸⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня, 3 і 4 серпня 2016 року, 29 березня і 19 квітня 2018 року.

¹⁸⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹⁸⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2017 року.

¹⁸⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня 2018 року і 29 липня 2016 року.

¹⁸⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 19 і 29 березня 2018 року.

¹⁸⁹ Зустріч ММІПЛУ з головою Харківського СБУ, 27 жовтня 2016 року.

¹⁹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня 2016 року.

¹⁹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 липня і 3 серпня 2016 року.

¹⁹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року і 29 березня 2018 року.

повітря.¹⁹⁵ Здоров'я одного затриманого швидко погіршилося, і його співкамерники думали, що він ось-ось помре.¹⁹⁶ Перевівши всіх затриманих з другого поверху, СБУ почала ремонтувати колишні камери для тримання під вартою, щоб приховати всі сліди перебування там затриманих.¹⁹⁷

56. 23 серпня 2016 року керівник установи наказав двом затриманим готуватися до звільнення. Проте, СБУ вимагала, щоб вони підписали «зізнання» і записали на відео заяви. Спочатку обидва затримані відмовилися що-небудь підписувати, але оперативник СБУ, який керував звільненням, пригрозив одному з них, що він «принесе молоток, роздробить йому колінні чашечки та викине його на вулицю». Кінець кінцем обидва затримані підписали зізнання.¹⁹⁸ Перед звільненням двох жертв, співробітники СБУ безрезультатно намагалися вимагати гроші та майно.¹⁹⁹

57. Того ж дня СБУ перевела трьох затриманих, які залишалися під вартою, до «радіолокаційного центру», розташованого в Харкові або поблизу нього. «Радіолокаційний центр», однак, не був придатний для тримання під вартою в холодну погоду, тому СБУ 21 або 22 вересня 2016 року перевела їх до бази відпочинку «Зелений гай». Охоронці з установи на Мироносицькій доставляли цим затриманим їжу.²⁰⁰

58. 11 грудня 2016 року співробітники СБУ в масках сказали трьом затриманих, які знаходилися на базі «Зелений гай», готуватися до звільнення. Ці співробітники надягли затриманим на голову мішки й посадили їх в автомобіль. Після тригодинної їзди автомобіль зупинився; співробітники витягли трьох затриманих і наказали лягти на землю й лежати, поки не приїде інший автомобіль, який їх забере. Температура повітря була дуже низькою, близько мінус 18° за Цельсієм, другий автомобіль так і не приїхав. Затримані добрили до найближчого населеного пункту – Новолуганське – який був розташований у «сірій зоні». 19 грудня 2016 року ці три особи перейшли на територію, яка контролюється озброєними групами.²⁰¹

IV. Притягнення до відповідальності

«Хочеш скаржитися? Давай, скаржся. Я особисто відвезу тебе до військової прокуратури. Я можу відвезти тебе й до офісу Організації Об'єднаних Націй. В цьому немає сенсу».

Оперативник Харківського СБУ – затриманому

A. Адвокаційні дії міжнародних правозахисних організацій і реакція СБУ

59. Свавільне затримання у будівлі Харківського СБУ потрапило в поле зору ММПЛУ восени 2014 року. УВКПЛ повідомляло про свавільні затримання, тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом і катування у Харківському СБУ у дванадцяти своїх доповідях щодо ситуації з правами людини в Україні.²⁰²

¹⁹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року.

¹⁹⁶ У нього «страшенно болів живіт», який «фродувся», тому що в нього була проблема з жовчним міхуром. Інтерв'ю УВКПЛ, 7 березня і 19 квітня 2018 року.

¹⁹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року.

¹⁹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня і 19 квітня 2018 року.

¹⁹⁹ За словами двох затриманих, співробітник СБУ і його начальник вимагали від одного затриманого 1000 доларів, а від другого затриманого – щоб він передав їм нерухомість. Жоден не погодився і співробітники СБУ відмовилися від своїх вимог. Інтерв'ю УВКПЛ, 29 березня і 19 квітня 2018 року.

²⁰⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 лютого 2017 року.

²⁰¹ Там само.

²⁰² УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 17 вересня по 31 жовтня 2014 року, п. 129; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1-30 листопада 2014 року, п. 44; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 грудня 2014 року по 15 лютого 2015 року, пп. 37-38 і 40-41; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 травня по 15 серпня 2015 року,

60. 20 травня 2016 року делегація Підкомітету ООН із попередження катувань спробувала відвідати це місце. СБУ відмовила делегації в повному доступі, через що Підкомітет призупинив свій візит.²⁰³

61. 21 липня 2016 року організації «Міжнародна амністія» і «Х'юман Райтс Вотч» опублікували спільну доповідь, у якій було детально висвітлено дев'ять випадків свавільного і тривалого тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, вчиненого українськими силами.²⁰⁴

62. 3 2016 року ММПЛУ провела низку зустрічей з представниками Харківської обласної прокуратури і Харківської військової прокуратури. Під час цих зустрічей ММПЛУ відзначила відсутність відповідальності за дії СБУ в процесі використання неофіційного місця тримання під вартою в приміщеннях Харківського СБУ. У жовтні 2016 року ММПЛУ направила лист Генеральному прокуророві, вимагаючи вжиття заходів на підставі інформації про функціонування неофіційного місця тримання під вартою на вул. Мироносицькій.

63. СБУ послідовно заперечує факт існування неофіційного місця тримання під вартою в приміщеннях Харківського СБУ в період із 2014 до 2016 року.²⁰⁵

В. Розслідування на національному рівні, проведені на даний момент

пп. 50-52 і 55; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 серпня по 15 листопада 2015 року, пп. 7, 42 і 48; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2015 року по 15 лютого 2016 року, пп. 45, 48-49, 64-66 і 70; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 травня по 15 серпня 2016 року, пп. 44-45; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2016 року по 15 лютого 2017 року, п. 41; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 лютого по 15 травня 2017 року, пп. 48 і 65; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 травня по 15 серпня 2017 року, п. 58; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 травня по 15 серпня 2018 року, п. 50; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2017 року по 15 лютого 2018 року, п. 65.

²⁰³ Орган ООН із попередження катувань призупиняє візит до України, посилаючись на перешкоди, УВКПЛ, 15 травня 2016 року, www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20017. У своїй доповіді щодо України Підкомітет підкреслив, що до нього надійшли численні твердження про катування і жорстоке поводження з затриманими, які перебувають під контролем СБУ у період неофіційного тримання під вартою, САТ/ОР/UKR/3, пп. 34-35.

²⁰⁴ Міжнародна амністія, Х'юман Райтс Вотч, 2016 рік. Вас не існує: свавільне тримання під вартою, насильницькі зникнення і катування на сході України], текст доступний за посиланням: www.amnesty.org/en/documents/eur50/4455/2016/en/.

²⁰⁵ Наприклад, СБУ надала такий коментар до доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період із 16 травня до 15 серпня 2017 року: «Заяви авторів Доповіді про те, що затриманих утримують «в Управлінні СБУ в Харківській області», є неприйнятними. Служба безпеки України неодноразово інформувала представників Моніторингової місії ООН із прав людини в Україні про те, що жодних затриманих в Управлінні СБУ в Харківській області не було і немає». У своїх коментарях до Доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період із 16 травня до 15 серпня 2018 року, СБУ «категорично відкидає звинувачення в незаконному триманні осіб під вартою, в застосуванні до затриманих катувань або будь-яких інших заборонених дій та у триманні осіб під вартою в приміщенні Управління СБУ в Харківській області. Управління багато разів інформувало представників міжнародних організацій, зокрема Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, а також журналістів про те, що в приміщеннях Управління СБУ в Харківській області жодні особи не утримувалися і не утримуються. З метою підтвердження цього 9 серпня 2017 р. Служба безпеки України забезпечила безперешкодне здійснення моніторингового візиту членів Місії до тих приміщень Управління СБУ в Харківській області, які вони самі вибрали». В червні 2021, СБУ зазначила, що «відомості щодо нібито свавільного затримання та застосування катувань до людей з боку співробітників Управління СБУ в Харківській області, не відповідають дійсності». За інформацією СБУ, у вересні 2016 року була проведена службова перевірка щодо нібито незаконного тримання осіб, в тому числі у приміщеннях Харківського СБУ. За її результатами інформація щодо незаконного тримання людей у Харківському СБУ свого підтвердження не знайшла.

64. Хоча в приміщеннях Харківського СБУ тримали сотні осіб, масштабного розслідування загальних обставин його використання як неофіційного місця тримання під вартою проведено не було.²⁰⁶ Лише невелика кількість колишніх затриманих подала скарги на тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, катування і жорстоке поводження, а решта, які побоювалися помсти або відновлення кримінального переслідування, взагалі не скаржилися. Ще менше колишніх затриманих залишилися на території, контрольованій Урядом. Ці умови створили перешкоди для притягнення правопорушників до відповідальності за минулі порушення прав людини.

65. 27 листопада 2014 року за скаргою, поданою до відділення поліції у Костянтинівці дружиною затриманого, було розпочато кримінальне розслідування щодо викрадення її чоловіка.²⁰⁷ Розслідування було розпочато за ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) та ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) Кримінального кодексу України. У спробах розшукати свого чоловіка жінка зверталася до різних правоохоронних органів і державних органів, але їй заявляли, що проти її чоловіка кримінальних проваджень не порушено і що він не перебуває під вартою. Затриманого було включено до переліку осіб, зниклих безвісти. Через 15 місяців тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом у будівлі Харківського СБУ 25 лютого 2016 року чоловіка було звільнено без пред'явлення жодних обвинувачень. 12 березня 2016 року співробітники місцевого відділення поліції опитали його. Рік потому, без повідомлення потерпілого або його законних представників, Військова прокуратура АТО змінила його статус із потерпілого на свідка і відкрила кримінальну справу за відсутністю складу злочину. Як свідок, цей чоловік не міг оскаржити вищезгадане рішення, тому що оскаржувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження мають право тільки потерпілі.²⁰⁸ Вищезгаданий чоловік та його адвокат упродовж року намагалися оскаржити рішення у місцевому і апеляційному судах. 12 квітня 2018 року Апеляційний суд Донецької області нарешті задовольнив їхню апеляцію й наказав відновити розслідування за даною кримінальною справою.²⁰⁹

66. Після рішення Апеляційного суду ще двоє осіб, яких раніше тримали під вартою без зв'язку з зовнішнім світом²¹⁰ у будівлі Харківського СБУ, отримали статус потерпілих. У листопаді 2019 року справу було передано з Військової прокуратури АТО до Територіального управління Державного бюро розслідувань у м. Краматорську. 14 липня 2020 року всі троє потерпілих були запрошені до приміщення Харківського СБУ для надання свідчень щодо затримання та ідентифікації місця. Попри масштабні ремонтно-відновлювальні роботи, проведені в цьому приміщенні, жертви змогли надати деталі та показати, де саме їх тримали. Одна жертва упізнала співробітника СБУ, який звільняв її з цієї установи й досі працював у будівлі. Жодній особі не було

²⁰⁶ Відповідно до інформації від СБУ, протягом 2014-2021 років нікого з співробітників Харківського СБУ не було притягнуто до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності за тримання людей у неофіційних чи секретних місцях тримання під вартою. У кримінальних провадженнях, розпочатих уповноваженими органами за повідомленнями про вчинення таких правопорушень, причетність співробітників СБУ до їх вчинення не встановлена.

²⁰⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 4 лютого 2019 року.

²⁰⁸ Згідно зі ст. 303 (рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження) Кримінально-процесуального кодексу України.

²⁰⁹ Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 12 квітня 2018 року, доступна за посиланням reyestr.court.gov.ua/Review/73433259.

²¹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 серпня 2016 року. Їх також звільнили без пред'явлення будь-яких обвинувачень. Проте, у серпні 2020 року співробітник СБУ подзвонив одному з потерпілих і закликав того підписати угоду про визнання винуватості у кримінальній справі проти нього, нібито пов'язаній з організацією референдуму в 2014 році, попри те, що дана особа є свідком у цій справі.

повідомлено про підозру або висунуто обвинувачення у вчиненні краніального правопорушення, і слідство досі триває.²¹¹

67. В іншому випадку²¹² 5 грудня 2014 року було порушено кримінальне провадження за ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) Кримінального кодексу України за скаргою матері потерпілого.²¹³ 12 вересня 2014 року суд звільнив її сина із-під варти, після чого його забрали співробітники СБУ. Його місцезнаходження залишалося невідомим до наступного судового засідання 18 грудня 2014 року, на якому він заявив, що його тримали під вартою без зв'язку з зовнішнім світом у будівлі Харківського СБУ.²¹⁴ Розслідування щодо його тверджень щонайменше тричі закривалося військовою прокуратурою Харківського гарнізону нібито через відсутність доказів вчинення кримінального правопорушення, зокрема у грудні 2015 року, червні 2016 року і липні 2017 року. Кожного разу рішення про закриття справи скасовувалося судом за скаргою потерпілого.²¹⁵ В одному випадку суд зазначив, що рішення слідчого про закриття справи було ухвалено передчасно, без повного вивчення всіх її обставин.²¹⁶ 24 вересня 2018, слідчий закрив кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.²¹⁷ У січні 2018 року його засудили до позбавлення волі, а у вересні того ж року звільнили на підставі перерахунку терміну його покарання відповідно до «закону Савченко».²¹⁸

68. У третьому випадку²¹⁹ військова прокуратура Харківського гарнізону за скаргою жертви порушила провадження проти СБУ за ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) Кримінального кодексу України. У грудні 2015 року прокурор змінив правову кваліфікацію на ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини). Згодом справу було передано до Київського районного управління поліції в Харківській області, яке розслідувало її як викрадення або незаконне позбавлення волі невстановленими особами. У серпні 2016 року поліція закрила провадження через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення.²²⁰ В травні 2017 року суд скасував це рішення, заявивши, що поліція не провела слідчі дії та не опитала жодну особу.²²¹ На момент написання доповіді досудове розслідування тривало. Щодо жертви, то було ухвалено рішення про її звільнення з-під варти у зв'язку зі зміною запобіжного заходу²²²,

²¹¹ Телефонна розмова УВКПЛ, 16 липня 2020 року. За даними Офісу Генерального прокурора, під час досудового розслідування проведено огляд місця події, обшук приміщень Харківського СБУ, огляди Інтернет-ресурсів та документів, допитано трьох потерпілих та понад 60 свідків, проведено судово-медичні та почеркознавчу експертизи.

²¹² УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 грудня 2014 року – 15 лютого 2015 року, п. 40.

²¹³ 15 січня 2015 року було порушено ще одне кримінальне провадження, за ч. 2 ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень). У жовтні 2015 року ці кримінальні провадження були об'єднані.

²¹⁴ Після суду його повернули назад до Харківського СБУ, де натягли на голову маску протигазу без доступу повітря. Його били по голові книгою або товстим журналом, роздягнули та, відкривши вікна, залишили на холоді, щоб змусити підписати відмову від послуг його адвокатів. Інтерв'ю УВКПЛ, 28 грудня 2016 року.

²¹⁵ Ухвали Держинського районного суду м. Харкова: від 19 січня 2016 року (див. reyestr.court.gov.ua/Review/55325321); від 10 лютого 2017 року (див. reyestr.court.gov.ua/Review/64726528); від 27 лютого 2018 року (див. reyestr.court.gov.ua/Review/72574431).

²¹⁶ Ухвала Держинського районного суду м. Харкова від 10 лютого 2017 року: reyestr.court.gov.ua/Review/64726528.

²¹⁷ Відповідно до ч. 2 статті 284 Кримінально-процесуального кодексу.

²¹⁸ Його засудили за ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом) і ст. 294 (масові заворушення) Кримінального кодексу.

²¹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 28 лютого 2017 року.

²²⁰ Згідно з ч. 2 ст. 284 Кримінально-процесуального кодексу.

²²¹ Ухвала Держинського районного суду м. Харкова від 15 травня 2017 року, доступна за посиланням: reyestr.court.gov.ua/Review/66539931.

²²² Йому було висунуто обвинувачення за ст. 263 (незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) та ст. 258³ (створення терористичної групи чи терористичної організації) Кримінального кодексу.

і пізніше її було включено до групи для одночасного звільнення у грудні 2019 року.

Додаток II. Свавільні затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження з боку озброєних груп в місці тримання «Ізоляція» в Донецьку в 2014-2021 роках

1. У цьому додатку узагальнені фактичні висновки УВКПЛ щодо свавільних затримань, тримання без зв'язку із зовнішнім світом, катування і жорстокого поводження з боку озброєних груп у місці тримання під вартою «Ізоляція» з червня 2014 року по квітень 2021 року.

2. Додаток спирається на інтерв'ю з 44 особами (33 чоловіки і 11 жінок) та іншу інформацію, яку отримала ММПЛУ і яка заслуговує на довіру. Попри неодноразові запити УВКПЛ не був наданий доступ до місць тримання під вартою на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», включно з «Ізоляцією».²²³ Станом на 30 квітня 2021 року жодному міжнародному спостерігачеві не було надано доступу до «Ізоляції».

I. Опис місця тримання під вартою

3. Арт-центр «Ізоляція», створений у 2010 році, був розташований на семи гектарах території колишнього заводу з виробництва ізоляції на вулиці Світлого Шляху, 3 у Донецьку. 9 червня 2014 року озброєні групи «Донецької народної республіки» захопили «Ізоляцію»²²⁴. На початку вони стверджували, що будуть використовувати її для зберігання гуманітарної допомоги.²²⁵ Відтоді приміщення «Ізоляції» використовувалися в різних цілях, зокрема як військовий склад.²²⁶

4. З липня по кінець осені 2014 року «Ізоляція», за повідомленнями, перебувала під контролем «спеціального комітету», наділеного «слідчими та каральними функціями», який використовував частину приміщень як місце тримання під вартою. Деякі джерела повідомили, що в жовтні або листопаді 2014 року «Ізоляція» перейшла під контроль «міністерства державної безпеки» («мдб»). Один з колишніх затриманих розповів УВКПЛ, що під час його «судового розгляду» в Донецьку в 2018 році «суддя» заявив, що його тримання під вартою було «законним», оскільки «Ізоляція» була «офіційним слідчим ізолятором мдб».²²⁷

5. За словами колишніх затриманих, частина місця, яка використовується для тримання під вартою – це двоповерхова будівля з камерами в підвалі й на першому поверсі. У підвалі розташовані дві камери, в яких немає ані вікон, ані санітарних вузлів.²²⁸ Перший поверх містить чотири великі камери та дві маленькі камери для одиночного тримання під вартою.²²⁹ Щонайменше дві камери використовувалися тільки для тримання під вартою жінок.²³⁰ На другому поверсі розташовані кімнати допиту затриманих і приміщення охорони.²³¹

²²³ У 2014, 2016 і 2017 роках у декількох випадках ММПЛУ було надано доступ до деяких затриманих, яких тримали під вартою в різних місцях (окрім «Ізоляції»), але цей доступ не був конфіденційним, і ММПЛУ не змогла поспілкуватися з ними наодинці.

²²⁴ Співробітники арт-центру змогли евакуювати деякі предмети мистецтва, але змушені були залишити обладнання, частини творів мистецтва і особисті речі. Izoliatsiia: Platform for Cultural Initiatives, izolyatsia.org/ru/foundation/exile/.

²²⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 квітня і 18 грудня 2015 року.

²²⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

²²⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 року.

²²⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 року.

²²⁹ Одна з цих камер називалася «стакан» або «шокс»; це була крихітна камера (1 м на 0,8 м), перероблена з душової кімнати (на стінах залишилася плитка). Цю камеру використовували, переважно, для тримання новоприбулих затриманих і як карцер. У неї були металеві двері й дуже маленьке вікно, через яке не проникало сонячне світло. Охоронці включали і вимикали освітлення на власний розсуд.

²³⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року і 15 січня 2020 року.

²³¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

6. В «Ізоляції» під вартою трималися дві групи осіб. До першої групи належали українські військовослужбовці, особи, підозрювані в зв'язках з СБУ, і особи, підозрювані в «шпигунстві» та «злочинах проти національної безпеки». Друга складалася з членів озброєних груп та інших акторів «Донецької народної республіки», звинувачених у скоєнні загальнокримінальних або військових злочинах, а також осіб, звинувачених у вживанні наркотиків.

7. Деякі затримані не знали, що під час тримання під вартою вони перебували в «Ізоляції», і говорили, що дізналися про це тільки після звільнення.²³² Інші не хотіли говорити про місце їхнього тримання під вартою через страх помсти, спричинений погрозами охоронців і слідчих в «Ізоляції».²³³ Деякі колишні затримані вважали, що «Ізоляція» – це «секретна в'язниця», і вони повинні мовчати.²³⁴

8. За оцінками колишніх затриманих, опитаних ММПЧУ, у 2017 і 2018 роках в «Ізоляції» постійно трималися під вартою від 40 до 70 осіб.²³⁵ УВКПЛ вважає, що загалом у період із 2014 по 2021 рік в «Ізоляції» під вартою трималися сотні людей. На момент написання цього додатка місце продовжувала функціонувати.

II. Умови тримання під вартою

9. Приміщення арт-центру «Ізоляція» не були призначені для тримання людей під вартою, і в період із 2014 по 2017 рік умови були жахливими. За словами декількох колишніх затриманих, у травні 2017 року умови тримання під вартою в «Ізоляції» покращилися. У кожній камері були встановлені нові туалети зі справною каналізацією, водопостачанням і кондиціонерами. Затримані отримали постільну білизну, було встановлено пральну машину.²³⁶

10. До 2017 року більшості камер бракувало туалетів і водопостачання. Зокрема, в підвальних камерах не було туалетів, і затриманим дозволялося користуватися вбиральнями тільки раз на день протягом декількох хвилин. Затриманим часто відмовляли в доступі до туалету. Затримані чоловіки й жінки, в камерах котрих не було туалетів, мали використовувати порожню пластикову пляшку з-під води або відро, щоб спорожнитися.²³⁷ Щоб усамітнитися, деякі затримані жінки спорожнялися прямо під камерами відеоспостереження в камерах поза зоною їх видимості.²³⁸ Затриманим дозволялося випорожнити відро раз на три дні.²³⁹ В одній камері затримані використовували вмивальник як туалет, їм дозволялося випорожнити його тільки раз на тиждень, що означало, що «в камері завжди смерділо».²⁴⁰ Пізніше, в 2016 році, затримані могли випорожнити відро та вмивальник щодня. Інші затримані говорили, що їм дозволяли користуватися туалетом на вулиці тільки вранці та ввечері. Деякі затримані розповіли, що принаймні в одній камері санітарні вузли були відділені від решти камери перегородкою.²⁴¹

11. У 2014 і 2015 роках затриманих часто залишали без їжі на декілька днів як покарання або щоб змусити зізнатися. Жінка, яку тримали в «Ізоляції» в 2015 році, розповіла, що протягом першого тижня тримання під вартою їй не давали води, а впродовж двох тижнів вона не отримувала достатньої кількості їжі. Вона їла недопалки після куріння, тому що «сигарети були більш доступні, ніж їжа».²⁴² Інша колишня затримана розповіла, що їй давали їжу тільки один раз

²³² Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2018 року.

²³³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 листопада 2016 року.

²³⁴ Там само.

²³⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 і 29 грудня 2017 року, 12 січня, 8 лютого, 17 травня та 22 червня 2018 року та 13 лютого 2019 року.

²³⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року, 12 і 16 січня 2018 року, та 13 і 15 січня 2020 року.

²³⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року, та 12 січня і 15 травня 2018 року.

²³⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 травня 2018 року.

²³⁹ Там само.

²⁴⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2018 року.

²⁴¹ Там само.

²⁴² Інтерв'ю УВКПЛ, 25 серпня 2015 року.

на день.²⁴³ Інші затримані сказали, що отримували дворазове харчування, головно, різні види зернових і м'ясні консерви.²⁴⁴ Як столове приладдя вони використовували розрізані пластикові пляшки з-під води.²⁴⁵

12. У початковий період збройного конфлікту в камерах часто було холодно і бракувало належної вентиляції.²⁴⁶ Один колишній затриманий сказав, що, хоча в його камері працював обігрівач, у ній усе одно часто було холодно. Одного разу він попросив ковдру, але йому її не дали.²⁴⁷ Опалення і вентиляція покращилися з кінця 2017 року, коли в місці тримання під вартою було проведено ремонт.²⁴⁸ Однак інші затримані, яких тримали в підвальній камері в 2018 році, повідомили, що в камері було холодно, сиро і бракувало вентиляції.²⁴⁹

13. Хоча в деяких камерах були вікна, стекла були обклеєні папером або зафарбовані й заграбовані, що обмежувало доступ сонячного світла.²⁵⁰ Коли затримані намагалися здерти папір, охоронці їх били.²⁵¹ Багато затриманих розповідали, що в камерах цілодобово горіло освітлення, і ув'язненим не дозволялося його вимикати.²⁵²

14. За словами затриманих, опитаних ММПЛУ, їм рідко дозволяли виходити на двір, принаймні, до 2018 року.²⁵³ Затримані, що трималися під вартою в «Ізоляції» в 2018 році, повідомили, що їм дозволяли щоденну коротку прогулянку в невеликому дворі (3 м на 6 м) біля місця тримання під вартою, який був обнесений бетонною стіною з колючим дротом і металевими прутами.

15. Колишній затриманий, якого тримали під вартою у «Ізоляції» в 2017 році, повідомив, що затримані не могли приймати душ або ванну. У якийсь момент у кінці 2017 року вони могли приймати душ раз на тиждень.²⁵⁴ За словами іншого колишнього затриманого, в кінці 2017 року в'язні могли приймати душ двічі на тиждень.²⁵⁵

16. За словами декількох колишніх затриманих, лікар в «Ізоляції» не надавав медичної допомоги, а термін придатності наявних медикаментів сплинув.²⁵⁶ До однієї колишньої затриманої жінки, яка мала медичний фах, часто зверталися інші затримані по медичну допомогу.²⁵⁷

17. Колишній затриманий повідомив, що був свідком того, як одного з його співкамерників привезли в камеру в непритомному стані з ознаками фізичного насильства. Інші затримані намагалися допомогти йому і викликали лікаря, але чоловік помер, не отримавши жодної медичної допомоги. Затриманий також сказав, що бачив близько 30 безіменних могил на території навколо «Ізоляції».²⁵⁸

III. Свавільні затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом

²⁴³ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року і 12 січня 2018 року.

²⁴⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 січня 2018 року і 23 червня 2020 року

²⁴⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 грудня 2017 року та 13 лютого 2019 року.

²⁴⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2018 року.

²⁴⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 лютого 2017 року.

²⁴⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2018 року.

²⁴⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 травня, 22 червня та 22 серпня 2018 року.

²⁵⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 грудня 2017 року та 13 лютого 2019 року.

²⁵¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

²⁵² Інтерв'ю УВКПЛ, 12 і 16 січня, і 15 травня 2018 року, 23 грудня 2017 року, 13 лютого 2019 року і 23 червня 2020 року.

²⁵³ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 серпня і 12 вересня 2017 року, 12 січня 2018 року і 23 червня 2020 року.

²⁵⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 травня 2018 року.

²⁵⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 грудня 2017 року, 16 січня 2018 року, і 13 лютого 2019 року.

²⁵⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року і 12 січня 2018 року.

²⁵⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 20 січня 2020 року.

²⁵⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 грудня 2018 року.

18. Багато затриманих, особливо на початкових етапах конфлікту, трималися в «Ізоляції» без розуміння, як довго триватиме їхнє перебування у цьому місці. З 2015 року затриманим в «Ізоляції» все частіше висувалися звинувачення у «шпигунстві» або «підривній діяльності».²⁵⁹

19. Багатьох затриманих спочатку тримали в «Ізоляції» в рамках 30-денного «адміністративного арешту», яке часто продовжувалося. Деяких затриманих тримали в «Ізоляції» під час «слідства», а потім переводили до інших місць тримання під вартою (зазвичай, Донецький СІЗО і Макіївську виправну колонію № 32). Людей тримали в «Ізоляції» від декількох годин до понад два роки.

20. В «Ізоляції» більшість затриманих трималися без зв'язку із зовнішнім світом, їм не дозволялося спілкуватися з родичами або адвокатами. Сам факт затримання також часто приховувався від сімей затриманих. Кілька затриманих, однак, змогли зателефонувати родичам або одержати від них посилки через слідчих «мдб», але тільки під час вивезення з «Ізоляції» для проведення «слідчих дій».²⁶⁰

А. Тримання під вартою в «Ізоляції» на початкових етапах збройного конфлікту

21. На перших етапах конфлікту, в 2014 і 2015 роках, затриманих тримали в «Ізоляції» без висування будь-яких звинувачень, найчастіше їх туманно звинувачували в «шпигунстві» або сприянні українським силам, які брали участь в антитерористичній операції (АТО).

22. Наприклад, 22 липня 2014 року був затриманий чоловік за те, що нібито використовував свій офіс як снайперську позицію. Протягом декількох днів його тримали в двох місцях тримання під вартою, де його катували, після чого перевели в «Ізоляцію».²⁶¹ В «Ізоляції» його кілька разів допитували, а потім сказали, що затримання було «помилкою», але він може бути звільнений тільки за розпорядженням Ігоря Стрелкова.²⁶² На дванадцятий день затримання потерпілий впізнав сина свого колишнього колеги поміж чоловіків, які контролювали «Ізоляцію», і попросив сказати його дружині, що він живий. Він був звільнений 5 серпня 2014 року і отримав наказ від командира збройної групи з позивним «Док» залишити Донецьк на наступний день.²⁶³

23. В іншому випадку український журналіст був затриманий у Донецьку 7 серпня 2014 року і тримався в «Ізоляції» за підозрою в шпигунстві на користь Уряду України. Озброєні люди п'ять разів допитували його про діяльність у Донецьку, водночас били його ногами по голові і стріляли зі зброї за його спиною, погрожуючи стратою. Частку терміну тримання під вартою він провів у камері розміром 2 на 3 метри разом із дев'ятьма іншими затриманими. Вони не мали доступу до свіжого повітря і протягом декількох днів залишалися без їжі, води та доступу до туалету. Він був звільнений 24 вересня 2014 року.²⁶⁴

В. Тримання під вартою в рамках «адміністративного арешту»

24. Восьмого серпня 2014 року «Донецька народна республіка» видала «розпорядження», що уповноважує «міністерство державної безпеки»

²⁵⁹ УВКПЛ, Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктом в Україні, квітень 2014 року – квітень 2020 року, пп. 100-139.

²⁶⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року і 12 січня 2018 року.

²⁶¹ УВКПЛ задокументувало декілька випадків, коли до переведення затриманих до «Ізоляції» їх тримали в інших місцях в Донецьку або його околицях, де вони також зазнавали катувань та жорстокого поводження.

²⁶² Ігор Стрелков (Гіркін) – колишній офіцер російської армії, який брав участь у збройному конфлікті на сході України і окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна. В Україні йому висунуто чинне обвинувачення в тероризмі.

²⁶³ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 серпня 2014 року.

²⁶⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 3 квітня 2015 року.

затримувати осіб, підозрюваних в «бандитизмі та інших тяжких злочинах, скоєних організованими злочинними групами», на строк до 30 днів без висунення звинувачень.²⁶⁵ 12 грудня 2014 року «народна рада» «Донецької народної республіки» ухвалила «закон» «Про міністерство державної безпеки», який дає змогу «мдб» затримувати і заарештовувати осіб за певні правопорушення.²⁶⁶

25. «Адміністративний арешт», головню, використовувалося, щоб змусити затриманих зізнатися в ймовірних «злочинах», зазвичай пов'язаних зі шпигунством на користь СБУ. Багато затриманих зазнавали катувань під час «адміністративного арешту» в «Ізоляції».

26. Наприклад, 12 червня 2015 року три співробітники «мдб» у штатському забрали 22-річну вагітну жінку, хвору на церебральний параліч, та її мати з їхнього будинку в Донецьку. Співробітники «мдб» обшукали будинок, шукали документи на власність, гроші та золото, погрожували підкинути в будинок зброю, були обурені українською символікою в будинку. За словами матері, у «мдб» допитували її та дочку окремо і стверджували, що вірші та світлини на акаунтах дочки в соціальних мережах вказують, що вона є снайперкою «Правого сектора»²⁶⁷. Дочці також сказали, що використання української мови в телефоні є достатньою підставою для багаторічного ув'язнення. Допит тривав із 6 ранку до 7 вечора, після чого мати звільнили. Її повідомили, що дочка була затримана у рамках «адміністративного арешту» на 30 діб за підозрою в тому, що вона є членом «Правого сектора» і воює проти «Донецької народної республіки», і що її відвезуть в «Ізоляцію» для «перевиховання, щоб вона почала любити ДНР». «Мдб» також повідомило їй, що затримані в рамках «адміністративного арешту» не мають права на побачення з родичами. Дочку тримали без зв'язку із зовнішнім світом в «Ізоляції» до її звільнення в серпні 2015 року.²⁶⁸

27. «Мдб» також переслідувало підприємців, щоб змусити їх кинути свій бізнес і майно на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», щоб «мдб» могло його захопити. Донецький підприємець був затриманий 19 серпня 2017 року в кафе Донецька за звинуваченням у тому, що він платить податки українському Уряду, і поміщений під «адміністративний арешт». Він розповів УВКПЛ, що йому обкрутили великі пальці на ногах дротами і били струмом протягом приблизно п'яти годин. На нього чинили тиск, щоб змусити продати майно на території, яка контролюється Урядом, і підписати документ про те, що під час допиту до нього не застосовувався фізичний тиск. Після допиту його відпустили, але повторно затримали за місяць, 26 вересня 2017 року. На короткий час його привезли до «генеральної прокуратури», де звинуватили у фінансуванні батальйону «Азов»²⁶⁹, а потім відвезли в «Ізоляцію», де тримали під вартою протягом двох місяців до 26 листопада. Під час тримання під вартою його допитували тричі й не дозволяли зв'язатися з адвокатом або родиною. Тільки наприкінці тримання під вартою в «Ізоляції» йому дали можливість поспілкуватися з дружиною по телефону.²⁷⁰ За його словами, багато затриманих були таксистами, які здійснювали

²⁶⁵ «Розпорядження» «кабінету міністрів» «Донецької народної республіки» № 34 «Про невідкладні заходи щодо захисту населення від бандитизму та інших проявів організованої злочинності».

²⁶⁶ «Закон» уповноважує «міністерство» «здійснювати адміністративне затримання осіб, які вчинили злочини, як-от спроба незаконного проникнення або проникнення на територію об'єктів з посиленою безпекою, закритих адміністративних територій та інших режимних об'єктів», є за адресою: dnrsovet.su/zakon-dnr-o-mgb/.

²⁶⁷ «Правий сектор» – це правий рух, що складається з політичної партії, воєнізованого добровольчого батальйону і молодіжної організації.

²⁶⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 25 серпня 2015 року.

²⁶⁹ Спочатку сформований як добровольчий батальйон у травні 2014 року в Маріуполі (Донецька область), «Азов» був включений як полк до складу Національної гвардії України в кінці 2014 року.

²⁷⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 грудня 2017 року і 13 лютого 2019 року.

перевезення через лінію зіткнення. 26 листопада 2017 року його відвезли до лінії зіткнення і сказали перейти на територію, яка контролюється Урядом.

28. В іншому випадку, 7 жовтня 2017 року, кілька співробітників «мдб» забрали чоловіка з його будинку в Донецьку, одягли йому на голову мішок і провели обшук у квартирі. Потім його відвезли в будівлю «мдб», щоб допитати про його ділового партнера, який у той час тримався під вартою в СБУ. За їхніми словами, його було затримано в рамках «адміністративного арешту» за шпигунство.²⁷¹ Його відвезли в «Ізоляцію», де тримали в одиночній крихітній камері. За десять днів його перевели в більшу камеру, де перебувало ще 19 затриманих. Від інших затриманих він чув, що в місці є дві камери, де тримаються близько 15 жінок, але він їх не бачив. Чоловікові не дозволили зв'язатися з родиною або адвокатом. 9 листопада 2017 року він був звільнений після підписання заяви про те, що у нього немає ніяких скарг на тримання під вартою.²⁷²

29. 6 березня 2018 року мешканка Донецька прямувала в магазин, коли її затримали співробітники «мдб». На неї надягли кайданки, на голову одягли мішок і відвезли на допит у будівлю «мдб» у Донецьку. Її звинуватили в передачі інформації проти «Донецької народної республіки» через обліковий запис у Твіттері. Після допиту й обшуку будинку слідчі «мдб» сказали, що офіційно «заарештовують» її. Коли вона запитала, куди її везуть, їй відповіли: «Це не ваша справа». Її відвезли в «Ізоляцію», де тримали під вартою близько 45 днів. Упродовж цього періоду їй не дозволяли встановити зв'язок із родиною. Вона попросила надати їй адвоката, але їй сказали, що адвокатів немає. На другий день перебування в «Ізоляції» «мдб» допитувало її протягом десяти годин, постійно питаючи про її «вербувальників з СБУ», їхні позивні, проведені та заплановані заходи. Її змусили підписати заяву про те, що вона симпатизує добровольчим батальйонам «Донбас» і «Правий сектор». У певний момент під час допиту вони вийшли, а в кімнату ввійшов інший чоловік, вдарив її по голові й пішов. Коли слідчі повернулися, вони попередили: «Якщо ти й далі чинитимеш опір, він буде приходити частіше». На 28-й або 29-й день тримання під вартою слідчі наказали їй підписати документи, які їй не дали прочитати. На голові у неї був мішок, тому вона сліпо підписала його, притиснувши до стіни камери. Пізніше вона зрозуміла, що це була ухвала на її 30-денний «адміністративний арешт». Її звільнили 14 квітня 2018 року після декількох зустрічей зі «слідчим», який сказав, що звинувачення проти неї не заслуговують на довіру. Їй сказали, що спочатку її звинувачували за статтями 321 (шпигунство) і ч. 1 ст. 328 (підбурювання до ненависті, образа особистості) «кримінального кодексу», але звинувачення у шпигунстві було знято. Вона повідомила УВКПЛ, що більшість затриманих в «Ізоляції» були звинувачені у шпигунстві, а «Ізоляцію» називали «шпигунською базою».²⁷³

30. 14 березня 2018 року співробітники «мдб» затримали трьох чоловіків, які працювали разом, тримали їх у рамках «адміністративного арешту» в «Ізоляції» на 60 днів. Одному чоловіку не дозволили зв'язатися з родиною або адвокатом під час 60-денного затримання. У «мдб» їх звинуватили в роботі на СБУ. Їх звільнили 13 травня 2018 року і наказали залишити територію, яка контролюється «Донецькою народною республікою». Співробітники «мдб» наказали їм підписати документи про відсутність жодних претензій до «мдб» і добровільне рішення залишити територію. Їм заборонили в'їзд на п'ять років, хоча їхні сім'ї залишилися там.²⁷⁴

С. Досудове тримання під вартою у зв'язку з кримінальними провадженнями

31. З кінця 2014 року члени озброєних груп і представники «мдб» почали висувати звинувачення затриманим згідно з «кримінальним кодексом»

²⁷¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 серпня і 12 вересня 2017 року.

²⁷² Там само.

²⁷³ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 травня 2018 року.

²⁷⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 травня, 22 червня та 22 серпня 2018 року.

«Донецької народної республіки», ухваленим 19 серпня 2014 року²⁷⁵, найчастіше за статтями 320 (державна зрада), 321 (шпигунство), 329 (організація екстремістської групи) і 330 (організація діяльності екстремістської групи). Багато затриманих не знали повного списку висунутих їм звинувачень.

32. Приміром, житель Донецька був затриманий у липні 2016 року і перебував у Донецькому СІЗО протягом декількох місяців за підозрою в шпигунстві на користь Уряду і «незаконному зберіганні боєприпасів» для використання в змові з метою вбивства лідерів «Донецької народної республіки». Потім його перевели в «Ізоляцію» і тримали там близько двох років. Попри численні звернення його сім'ї в «мдб», їм не дозволяли ані бачитися з ним, ані передавати ліки та їжу.²⁷⁶ Зрештою «військовий трибунал» засудив його на вісім років позбавлення волі.²⁷⁷

33. У жовтні 2016 року співробітники «мдб» забрали жінку з робочого місця в Донецьку за підозрою в роботі на СБУ. Її відвезли в «Ізоляцію» і тримали там до переведення до Донецького СІЗО у вересні 2017 року. 10 листопада 2017 року відбулося «судове засідання», а 17 листопада її було засуджено за статтею 321 (шпигунство) «кримінального кодексу» до десяти років позбавлення волі. Протягом усього терміну тримання під вартою до «судового розгляду» в листопаді 2017 року вона не мала ніякої інформації про висунуті звинувачення. 27 грудня 2017 року її було звільнено в процесі одночасного звільнення і переведено на територію, яка контролюється Урядом.²⁷⁸

34. У лютому 2017 року мешканка Донецька була затримана і взята під варту в «Ізоляції». Через кілька днів їй повідомили, що проти неї порушено кримінальну справу за надання СБУ інформації про місця проживання керівництва «Донецької народної республіки». Коли вона відмовилася давати свідчення, співробітники «мдб» сказали, що якщо вона зізнається, то буде включена в список на одночасне звільнення і переведена на територію, яка контролюється Урядом. Вона погодилася, і журналіст, ймовірно державного телеканалу Російської Федерації «Росія 24», записав на камеру її зізнання про добровільну співпрацю з СБУ проти «Донецької народної республіки». Її тримали під вартою в «Ізоляції» майже два місяці, а потім перевели в Донецький СІЗО 21 березня 2017 року. В «Ізоляції» їй не дозволили зв'язатися з сім'єю або адвокатом. 11 грудня 2017 року «військовий трибунал» засудив її до 17 років позбавлення волі за шпигунство. 27 грудня 2017 року її було звільнено в рамках одночасного звільнення і переведено на територію, яка контролюється Урядом.²⁷⁹

IV. Каткування та жорстоке поводження

35. Більшість осіб, які тримаються під вартою в «Ізоляції» і були опитані УВКПЛ, зазнавали катувань або жорстокого поводження або чули, як, на їхню думку, катували або жорстоко поводитися з іншими затриманими, щоб змусити їх дати свідчення або іншим чином співпрацювати, або покарати за ймовірний зв'язок з українськими збройними силами і спецслужбами або за відмову співпрацювати зі «слідством». Затримані також регулярно наражалися на словесні образи та погрози катування, включно з погрозами сексуального насильства або смерті для них або членів їхніх сімей; тривале тримання в одиночній камері; примусову працю. У поєднанні з жахливими умовами тримання під вартою, особливо на початкових етапах конфлікту, це негативно позначалося на їхньому фізичному і психологічному стані та часто призводило до вимушених зізнань.

²⁷⁵ Доступний за адресою: dnrsovet.su/zakonodatelnaya-deyatelnost/dokumenty-verhovnogo-soveta-dnr/ugolovnyj-kodeks-donetskoj-narodnoj-respubliki/.

²⁷⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 червня 2018 року.

²⁷⁷ Статті 256-1 і 256-2 «кримінального кодексу» «Донецької народної республіки».

²⁷⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 січня 2018 року.

²⁷⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 січня 2018 року і 23 червня 2020 року.

36. Затримані в «Ізоляції» були особливо вразливі до катування та жорстокого поводження в перші години й дні тримання під вартою, коли слідчі прагнули якомога швидше примусити до зізнання.

37. До затриманих застосовувалися наступні методи катування та жорстокого поводження:

- a. Побиття, удари руками й ногами;
- b. Побиття дерев'яними або металевими палицями, прикладами зброї або кийками;
- c. Удушення поліетиленовими пакетами та техніка удушення водою;
- d. Удари електричним струмом по кінцівках, пальцях рук, ніг і по геніталіях;
- e. Імітація страти;
- f. Зав'язування очей і надягання кайданків на кілька днів;
- g. Обливання затриманих холодною водою під час допитів;
- h. Примусове оголення й інші форми сексуального насильства;
- i. Вербальні образи й погрози, включно з погрозами сексуального насильства та насильства проти родичів затриманих.

38. Одну жінку, яку було затримано в червні 2015 року та яка трималася під вартою в «Ізоляції», одного разу вночі охоронці вивели на вулицю під дощ і сказали, що їм було доручено її вбити. Вони побили її металевими прутами по тілу, ногах і животі. Потім її поклали на спину і облили холодною водою. За її словами, вони повторили це чотири рази, кожен із яких тривав близько 40 хвилин. Її шкіра була чорною і набрякла від синців. Під час інтерв'ю вона сказала, що на сідниці залишилися шрами від побоїв. Вона також розповіла, що деякі охоронці намагалися звалтувати її, але вона сказала, що у неї були захворювання, що передаються статевим шляхом, і вони дали їй спокій.²⁸⁰

39. Інша особа, затримана в «Ізоляції» влітку 2015 року, описала це місце як «найгірше на землі». Він сказав, що групи швидкого реагування «мдб» били затриманих кілька разів на день, включно з раптовими нічними побиттями під час сну. Жертва сказала, що під час допиту охоронці змусили його роздягнутися і лягти на стіл. Вони обмотали електричним дротом його пальці на руках і ногах та геніталії, і ввімкнули електричний струм, завдаючи сильного болю. В одному випадку вони вставили електричний дрот йому в анус. Жертва також розповіла про імітацію страти, коли його змусили пролежати шість годин у закритій труні, встановленій у виритій могилі. Через 30 днів, у вересні 2015 року, жертву перевели в Донецький СІЗО, який він після «Ізоляції» назвав «раєм».²⁸¹

40. Колишні затримані також повідомили, що випадкові, раптові побиття в'язнів у нічний час були особливо жорстокими. 16 жовтня 2016 року, в ніч убивства «Мотороли», багато затриманих були жорстоко побиті з метою колективного покарання. Спочатку кілька затриманих були відведені в окрему кімнату й побиті співробітниками «мдб». Інші затримані чули їхні крики. Пізніше охоронці і співробітники «мдб» витягли з камери ще кількох затриманих і побили їх кийками.²⁸² Потім охоронці змусили в'язнів бити один одного. Побиття тривало майже шість годин, протягом яких охоронці, як повідомляється, кричали на затриманих: «Ви всі укропи²⁸³ – ви відповідальні за смерть Мотороли! Ви всі терористи та диверсанти!». На наступний день затриманим наказали підписати заяву із зізнанням, що вони організували бунт, напали на інших в'язнів і били їх.²⁸⁴ Один із потерпілих сказав, що правий бік його тіла «був синім» від побоїв декілька тижнів.

²⁸⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 травня 2018 року.

²⁸¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 грудня 2018 року.

²⁸² Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2018 року і 15 січня 2020 року

²⁸³ «Укроп» – це лайка, якою називають етнічних українців або осіб із сильною проукраїнської позицією.

²⁸⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

41. Той же затриманий розповів УВКПЛ про регулярне застосування електричного струму до затриманих в «Ізоляції», що слідчі та охоронці називали «розкласти на столі».²⁸⁵ Затриманому наказали лягти на стіл, зв'язали йому руки й ноги. На голову жертви одягали поліетиленовий пакет, потім до тіла прикріплювали електричні дроти, і охоронці включали струм.

42. Восьмого листопада 2016 року охоронці наділи йому на голову поліетиленовий пакет і відвели в окрему кімнату. Слідчі наказали йому сісти на стілець, під'єднали дроти до його ніг і шиї. Вони хотіли дістати інформацію про українські збройні сили, зв'язки жертви з СБУ і вбивство «Мотороли». Потерпілий сказав слідчим, що нічого не знає про вбивство і не пов'язаний з СБУ, але після того, як слідчі ввімкнули струм, завдавши йому сильного болю, він сказав те, що вони хотіли почути – що він був співробітником СБУ. Однак він не зізнався в причетності до вбивства «Мотороли». Допит тривав близько двох годин. На наступний день його знову катували струмом і били. Від сильного удару струмом він впав на підлогу, але слідчі не вимикали електроенергію і продовжували бити чоловіка струмом, поки він лежав на підлозі. Вони ставили йому ті саме питання, що і напередодні, і він у всьому зізнався. Після цього він постійно відчував страх, що слідчі знову прийдуть по нього. «Це чудо, що я не збожеволів [в «Ізоляції»]», – сказав він УВКПЛ.²⁸⁶

43. Жінку-медика, затриману в жовтні 2016 року, також катували струмом, щоб змусити зізнатися у співпраці з Урядом. Вона розповіла УВКПЛ, що відчула сильний біль у всьому тілі. Після другого удару струмом на столі й загроз слідчих затримати та катувати її чоловіка вона погодилася написати заяву, в якій зізналася, що працювала на Уряд.²⁸⁷

44. Чоловік, затриманий у жовтні 2017 року в Донецьку, був негайно доставлений в «Ізоляцію», де співробітники «мдб» вимагали від нього назвати позивні та імена людей, з якими він працював, і пояснити, яку інформацію він передавав СБУ. Вони вдарили по ногах і руках, били молотком і гвинтівкою по ногах і ступнях. Його також катували струмом і застосували техніку удушення водою. Його катували кожен день протягом тижня, а також погрожували сексуальним насильством.²⁸⁸

45. Чоловік, затриманий у березні 2018 року, розповів УВКПЛ, що слідчі били його в підвалі впродовж декількох годин після прибуття в «Ізоляцію».²⁸⁹ Кілька слідчих прив'язали його стрічкою до столу, обмотали електричні дроти навколо мизинця правої ноги і ввімкнули струм. Вони погрожували завдати більше шкоди йому та його сім'ї, якщо він не розповість про роботу на СБУ, словами: «Ми приведемо сюди твою дружину, і десять чоловік згвалтують її, поки ти будеш дивитися!» і «ми всунемо електричні дроти в твою дупу і член!» Наступного дня жертву відвели в підвал і годину били струмом. На третій день вони прикріпили електричний дрот до його вуха, і він знепритомнів після того, як ввімкнули струм. Це повторилося на четвертий день. Він сказав, що тоді думав, що помре. Як він отямився, слідчі наказали йому стояти з піднятими вгору руками і заборонили спати, хоча це відбувалося вночі. За кілька годин він знепритомнів і впав. Як він отямився, його співкамерник сказав, що йому слід у всьому зізнатися і підписати будь-який документ, тому що «іншого способу» залишитися в живих немає. Він покликав охоронців і зізнався, що працює на СБУ і що СБУ змусила його підписати документ про добровільне співробітництво з ними.²⁹⁰

46. Двоє інших чоловіків розповіли, що слідчі катували їх одразу після перевезення до «Ізоляції», щоб примусити зізнатися в роботі на СБУ. Обоє жертв поклали на стіл і протягом декількох годин катували електричним струмом. Один потерпілий розповів, що слідчі прикріпили електричні дроти

²⁸⁵ Там само.

²⁸⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 лютого 2017 року.

²⁸⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 29 грудня 2017 року і 12 січня 2018 року.

²⁸⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 січня 2020 року.

²⁸⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 травня, 22 червня та 22 серпня 2018 року.

²⁹⁰ Там само.

до його геніталій і облили його водою. Обидва зізналися, що працювали на СБУ, а один погодився записати відеозізнання про те, що був оперативником СБУ.²⁹¹

47. Кілька затриманих повідомили, що в «Ізоляції» під час їхніх допитів був присутній медичний працівник.²⁹² Він оглядав затриманих перед катуваннями, питав про захворювання²⁹³; вимірював тиск або перевіряв пульс²⁹⁴; а також робив ін'єкції невідомих речовин²⁹⁵, імовірно психотропних, щоб змусити затриманих надати інформацію або зізнатися. Наприклад, один затриманий розповів УВКПЛ, що лікар ввів йому невідомий препарат, після чого слідчі почали питати про зв'язки з СБУ і про те, чи він є «українським шпигуном».²⁹⁶ За повідомленнями, лікар підказував порушникам, як заподіяти максимального болю, не спричиняючи смерті, і як повернути до тями непритомних.²⁹⁷ Одному затриманому він сказав: «Ми можемо тебе вбити у будь-який час, коли нам заманеться».²⁹⁸

48. Охоронці «Ізоляції» та співробітники «мбд» систематично ображали, принижували і кричали на затриманих в за їхню нібито проукраїнську позицію або співпрацю з СБУ. Затриманих чоловіків називали «українськими педиками» й «гівнюками»²⁹⁹ і говорили: «Ви тут ніхто!»³⁰⁰ Затриманих жінок називали «українськими суками».³⁰¹ Охоронці й слідчі часто погрожували затриманим вбивством, щоб налякати їх і змусити надати інформацію або зізнатися.³⁰² Затриманим погрожували, що їх уб'ють без жодних доказів або втоплять у найближчій річці, бо «легше вбити, ніж обміняти» (маючи на увазі одночасне звільнення).³⁰³

49. Багатьох затриманих в «Ізоляції» тримали в одиночних камерах від кількох годин до кількох тижнів.³⁰⁴ Один із затриманих сказав УВКПЛ, що перебування в одиночній камері було найважчим, бо він цілком втратив лік часу».³⁰⁵ Інший колишній затриманий сказав, що в камері було дуже холодно, і він бачив бурульки на стелі та кров на стінах.³⁰⁶

50. Деяких затриманих «Ізоляції» змушували працювати. За словами одного із затриманих «Ізоляції» в 2017 році, «щоб їсти, потрібно було працювати».³⁰⁷ Деякі затримані повідомили, що вони добровільно працювали на кухні, оскільки це давало доступ до кращої їжі.³⁰⁸ Чоловікам наказували переміщати важкі предмети, зокрема боєприпаси, мити автомобілі і військові машини, часто припарковані у дворі місця тримання під вартою.³⁰⁹ Один із затриманих розповів УВКПЛ, що його змушували виконувати роботу, до якої він не був фізично готовий. За його словами, він «ледве не помер» під час

²⁹¹ Там само.

²⁹² УВКПЛ не може підтвердити, чи це був один або кілька медичних працівників, оскільки затриманим часто одягали на голову поліетиленові пакети.

²⁹³ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 і 23 січня 2020 року.

²⁹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 і 15 січня 2020 року.

²⁹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 січня 2020 року.

²⁹⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

²⁹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 січня 2020 року.

²⁹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 року.

²⁹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 10 серпня 2017 року.

³⁰⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 25 серпня 2015 року, 10 серпня і 22 лютого 2017 року, 12 і 16 січня 2018 року, і 23 червня 2020 року.

³⁰¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 січня 2018 року і 23 червня 2020 року

³⁰² Інтерв'ю УВКПЛ, 25 серпня 2015 року, 10 серпня і 22 лютого 2017 року, 12 і 16 січня 2018 року, і 23 червня 2020 року.

³⁰³ Інтерв'ю УВКПЛ, 14, 15 і 20 січня 2020 року.

³⁰⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 серпня і 12 вересня 2017 року, і 16 січня 2018 року.

³⁰⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 серпня і 12 вересня 2017 року.

³⁰⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 17 травня, 22 червня та 22 серпня 2018 року.

³⁰⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 січня 2018 року і 23 червня 2020 року.

³⁰⁸ Там само.

³⁰⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 22 лютого 2017 року.

виконання такої роботи.³¹⁰ За словами затриманих, якщо вони погоджувалися працювати, охоронці ставилися до них краще.³¹¹

V. Порушники

51. За словами колишніх затриманих, охоронці «Ізоляції» були одягнені у військовий однострій без відзнак і майже завжди закривали обличчя балаклавами.³¹² Відповідальні за «Ізоляцію» і ті, хто проводив допити, закривали обличчя рідше, і деяких із них можна було впізнати. УВКПЛ були надані кілька десятків імен та позивних співробітників «Ізоляції» (як охоронців, так і керівного складу), а також тих, хто проводив розслідування стосовно затриманих в «Ізоляції». Деякі затримані вважають, що багато хто з них були з Російської Федерації.³¹³

52. За повідомленнями, з липня до початку осені 2014 року за місце тримання під вартою відповідав командир із позивним «Монгол».³¹⁴

53. У період із 2016 року по лютий 2018 року за «Ізоляцію» відповідала особа, відома під позивним «Палич». Колишні затримані розповіли, що він особисто бив і катував їх електричним струмом під час допитів. Кілька затриманих вважають, що він бив затриманих «заради втіхи».³¹⁵ Один затриманий описав його як «веселого садиста», оскільки здавалося, що його тишило насильство, він часто бив затриманих та жорстоко поводився з ними вже після закінчення допитів.³¹⁶ Коли один із затриманих поскаржився на стан свого здоров'я, «Палич» сказав: «Тобі дійсно боляче? Я тоді покличу когось, хто зробить ще болючіше».³¹⁷

54. Кілька затриманих стверджували, що «Палич» піддавав затриманих жінок сексуальному насильству, включно зі зґвалтуванням.³¹⁸ Одна із затриманих розповіла УВКПЛ, що одного разу «Палич» викликав одну з її сусідок по камері, після чого вона почула крики з його кабінету на іншому поверсі. Співкамерниця повернулася за кілька годин у розірваному одязі та нестримно плакала. Вона відмовилася говорити про те, що сталося.³¹⁹

55. За словами декількох затриманих «Ізоляції» в той період, одного вечора на початку лютого 2018 року «Палич» відкрив камери й почав бити затриманих. Він наказав охоронцям приєднатися, а затриманим – бити один одного.³²⁰

56. 11 або 12 лютого 2018 року «Палича» змінила особа з позивним «Кузьмич».³²¹ Деякі затримані сказали, що за його керівництва життя в «Ізоляції» стало «спокійнішим» і «терпимішим»³²², інші сказали, що їх менше били.³²³

57. Ще одна людина, яку назвали колишні затримані, мала позивний «Ленін»,³²⁴ який, як вважають, був «полковником мдб». «Ленін» часто спостерігав за допитами затриманих, але не брав участі в катуваннях.³²⁵

³¹⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 23 грудня 2017 року і 13 лютого 2019 року.

³¹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 травня 2018 року.

³¹² Інтерв'ю УВКПЛ, 25 серпня 2015 року, 10 серпня і 22 лютого 2017 року, 12 і 16 січня 2018 року, і 23 червня 2020 року.

³¹³ Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, з 16 листопада 2019 по 15 лютого 2020 року, Додаток I, п. 15.

³¹⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 квітня і 18 грудня 2015 року.

³¹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 року.

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 року.

³¹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2020 року.

³¹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 січня 2020 року.

³²⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 13, 15 і 16 січня 2020 року, і 31 березня 2021 року.

³²¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 року.

³²² Інтерв'ю УВКПЛ, 21 січня 2020 року.

³²³ Там само.

³²⁴ Інтерв'ю УВКПЛ, 13, 15, 16, 20, 21 і 24 січня 2020 року.

³²⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 січня 2020 року.

Затримані називали його одним із керівників «Ізоляції» й говорили, що він відвідує місце раз на місяць.³²⁶

VI. Відповідальність

58. УВКПЛ неодноразово висловлювало стурбованість стосовно свавільних затримань і тримання без зв'язку із зовнішнім світом, катувань і жорстокого поводження із затриманими в «Ізоляції» під час зустрічей із різними акторами на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», через згадування справ окремих затриманих і в публічних доповідях.³²⁷

A. Дії акторів «Донецькій народній республіці»

59. УВКПЛ невідомо про будь-які дії з боку акторів «Донецької народної республіки» для розгляду тверджень про свавільні затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування і жорстоке поводження в «Ізоляції» й припинення цих практик. Опитані УВКПЛ затримані не надали жодної інформації про внутрішні перевірки місця «генеральною прокуратурою», «офісом омбудсмена» або будь-яким іншим актором «Донецької народної республіки».

B. Розслідування на національному рівні

60. За даними Офісу Генерального прокурора, правоохоронними органами України було встановлено 58 осіб, які, як вважається, причетні до порушень законів та звичаїв війни з боку «мдб», таких як незаконне позбавлення волі, катування та жорстоке поводження в «Ізоляції». Тринадцятьом з них було повідомлено про підозру за ч. 1 ст. 149 (торгівля людьми), ст. 258³ (створення терористичної групи або терористичної організації), ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ч. 2 ст. 28 (вчинення злочину групою осіб) ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу.

³²⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2020 року.

³²⁷ Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня – 15 листопада 2015 року; п. 36, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2015 року – 15 лютого 2016 року, п. 57; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня – 15 листопада 2017 року, п. 54; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2017 року – 15 лютого 2018 року, Додаток I, пп. 20 і 23; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2018 року, п. 54; і Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року, пп. 65 і 67, і Додаток I, пп. 16, 21, 23, 25, 26, 29, 35 і 37-41.